

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures un arheoloģijas bakalaura studiju programmas

3. kursa students

Lauris Ģirts Lācis

stud. apl. Nr. 1122072

**ZEMNIEKU NEMIERU IETEKME UZ AGRĀRAJIEM
LIKUMIEM VIDZEMES GUBERNĀ (1800-1819)**

BAKALAURA DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., profesors Gvido Straube

RĪGA 2025

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs klāsta par svarīgu, bet aizmirstu tēmu Latvijas un arī Igaunijas vēsturē, respektīvi par 19.gadsimta lielākā sociālā slāņa – zemnieku kārtas izraisītajiem nemieriem un to ietekmi uz agrāro likumdošanu Vidzemes guberņā. Darba mērķis ir izvērtēt nemieru ietekmi uz 1804., 1809. un 1819.gadu Vidzemes zemnieku likumiem, kā arī atspoguļot lielākās izmaiņas šajos likumos. Un atbilde, kas parādās šajā darbā, nav viennozīmīga, un atšķiras atkarībā par kuru likumu izstrādi ir runa.

Atslēgas vārdi: zemnieku nemieri, landtāgs, guberņa, cara valdība, Aleksandrs I, Vidzemes zemnieku likumi

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with an important but forgotten topic in the history of Latvia and Estonia, namely the unrest caused by the largest social stratum of the 19th century - the peasant class - and its impact on agrarian legislation in the Vidzeme province. The aim of the paper is to assess the impact of the revolts on the Vidzeme peasant laws of 1804, 1809 and 1819 and to present the major changes in these laws. And the answer that appears in this work is not unambiguous and varies depending on which laws are in question.

Keywords: peasant unrest, landtag, gubernia, tsarist government, Alexander I, Vidzeme peasant laws

SATURS

Anotācija	2
Annotation.....	2
Ievads	4
Izmantoto avotu un literatūras apskats	7
1. 1804.gada Vidzemes zemnieku likums	13
1.1. Vidzemes zemnieku stāvoklis 18.gadsimtā	13
1.2. Aleksandra I kāpšana tronī un jauns furažu kļaušu likums	17
1.3. Īss Kauguru nemieru apraksts.....	20
1.4. 1803.gada landtāgs un Pēterburgas komisijas darbība	22
1.5. 1804.gada zemnieku likumi.....	25
2. 1809.gada papildpunkti.....	29
2.1. 1804.gada likuma izsludināšanas gaita un pirmās neapmierinātības izpaušana....	29
2.2. Tērbatas zemnieku nemieri.....	33
2.3. Muižniecības neapmierinātība un strīds starp landrātu fon Budenbroku un fon Zīversu	36
2.4. 1808.gada 15.augusta ukazs un 1809.gada Vidzemes zemnieku likumu papildinājumi	39
3. 1819.gada vidzemes zemnieku likums	43
3.1. Situācija guberņā un mērniecības revīzijas komisijas darbība.....	43
3.2. Vidzemes dzimtbūšanas atcelšanas likuma izstrāde un tā pārskats.....	46
Secinājumi.....	50
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	52
Pielikumi	54

IEVADS

Agrārie likumi Krievijas impērijā bija vieni no nozīmīgākajiem, jo tiem bija tieši pakļauta lielāka daļa valsts iedzīvotāju – zemnieki. Izņēmums nav arī Vidzemes guberņa, kurā pēc 1897.gada Viskrievijas tautas skaitīšana zemnieki bija 84,45% no visiem iedzīvotājiem.¹ Līdzīga situācija bija arī tā paša gadsimta sākumā.

Tieši 19.gadsimta sākumā, kuru autors apskata šajā darbā, aizsākas lielas izmaiņas agrārajā likumdošanā, kuras noveda pie dzimtbūšanas atcelšanas un personīgās brīvības iegūšanas, kā arī iziešanas no atkarības no muižniecības 1866.gadā. Kā galvenie likumi, kādus pieņēma šī darba apskatītajā laika periodā (1800-1819), bija 1804., 1809. un 1819.gada Vidzemes zemnieku likumi. Šo likumu izstrādāšanas un pieņemšanas iemesli ir plaši aprakstīti, bet galvenokārt fokuss šajos pētījumos ir uz Franču revolūciju un Napoleona karu Eiropā ietekmi un nozīmi Eiropas un arī Baltijas² vēsturē. Tomēr Vidzemes guberņā paralēli notika citi procesi, kas bija nozīmīgāki tieši zemniekiem, jo tieši ietekmēja viņu dzīvi.

Līdz šim sarakstītajos darbos par šo tēmu galvenokārt ir tikusi pievērsta uzmanība tam, ka šie likumi ir izstrādāti pateicoties cara Aleksandra I “reformatora garam”, un minimāla uzmanība pievērsta pašu zemnieku un viņu izraisīto nemieru nozīmei likumdošanas izmaiņu aizsākšanai. 19.gadsimta sākumā Vidzemē notiekošie zemnieku nemieri, kā spilgtākie – Kauguru zemnieku nemieri, tie atbalsojās arī igauņu zemēs un tur arī - daļēji iespaidojoties no Kauguru nemieriem, notika zemnieku sacelšanās. Šādus nemierus lielākoties apspieda ar armijas palīdzību, kas norāda uz to, ka tiem vajadzēja izraisīt lielu Vidzemes landtāga un guberņas valdes uztraukumu, jo iekšpolitiskie nemieri ir ļoti bīstami.

Apskatot tuvāk pašu tēmu, tad ir labi zināms, ka tieši no 19.gs. sākuma, precīzāk, Kauguru nemieriem, var sākt runāt par to, vai un kādu lomu spēlēja gan šie, gan arī pēc tam notiekošie nemieri uz agrāro likumdošanu, jo 18.gs. otrajā pusē notikušie zemnieku nemieri gan satrauca muižniecību un valdību³, bet tiem nesekoja nekādas ievērojamas izmaiņas likumdošanā. Tāpēc arī šajā darbā ir apskatīti konkrēti 1804., 1809. un 1819.gada likumi, jo to nosaka gan darba ierobežotais apjoms, gan arī tieši par šiem likumiem mūsdienās vēstures literatūrā runā ļoti maz.

¹ Nikolay Alexandrovich Troinitsky (red.) *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii, 1897, XXI Lifyandskaya guberniya*, (Izdano TSēntral'nym Statisticheskim Komitetom Ministerstva Vnutrennikh Del 1897 - 1905.) str. IX.

² Šajā un visos pārējos gadījumos domāts vēsturisks termins no 19.gs. sākuma līdz 20.gs. sākumam, kas vācu un krievu valodās pastāvošais termins - Deutsche Ostseeprovinzen Esth-, Liv- und Kurland un Остзѣйские губернии, vēlāk Прибалтійские губернии, un latviešu valodā – Baltijas guberņas, kas sevī apvienoja trīs guberņas: Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes.

³ Juhan Kahk *Bauer und Baron im Baltikum* (Tallinna Raamatutrükikoda, 1999), 105.

Galū galā šiem likumiem bija vistiešākā nozīme latviešu un arī igauņu zemnieku dzīvē, jo noteica visradikālākās izmaiņas viņu dzīvi. Līdz ar to zemniekus tas ļoti uztrauca, uz ko norāda nemieru skaits 19.gadsimta sākumā, par kuriem Latvijas vēstures zinātnē ir aizmirsts.

Bakalaura darba autors centīsies rast atbildi uz vienu no būtiskākajiem jautājumiem 19.gadsimta sākuma Latvijas vēsturē – Kādā mērā zemnieki ietekmēja viņiem tik vitāli svarīgo agrāro likumdošanu? Lielākoties neviens līdz šim nav uzdevis šo jautājumu, kas šķiet diezgan neloģiski, ja aplūko situāciju par izglītību starp Vidzemes zemniekiem, jo, kā zināms, daudzi no tiem prata lasīt, kas bija fenomenāli, ja salīdzina ar Eiropu.

Darba mērķis: Izvērtēt Vidzemes guberņas zemnieku nemieru ietekmi uz agrāro likumdošanu.

Darba uzdevumi:

1. Konstatēt iemeslus, kāpēc notika zemnieku nemieri;
2. Aplūkot pašus zemnieku nemierus un to, kā tos uztvēra likumdevēja vara;
3. Analizēt zemnieku nemieru nozīmi agrārās likumdošanas izstrādē.

Darbs sastāv no avotu un literatūras apskata. Pirmajā nodaļā ir apskatīti zemnieku dzīves apstākļi 18.gs. un 19.gs. sākumā un kā zemnieku nemieri spēja ietekmēt agrāro likumdošanu un izraisīt 1804.gada likumu radīšanu. Otrajā nodaļā ir runa par to, kādas sekas atstāja 1804.g. likumi uz zemniekiem un to, kā vairākkārtēju zemnieku nemieru ietekmē tika pārveidoti 1804.g. likumi. Trešajā nodaļā tiek parādīta attieksme un bailes no jauniem zemnieku nemieriem, sevišķi sākoties Napoleona uzbrukumam Krievijā, kam nebija tiešas sekas uz agrārajiem likumiem Vidzemes guberņā, bet gan norādīja uz to, ka vajag ko mainīt agrārajos likumos.

Strādājot pie šī pētījuma izmantotas tikai kvalitatīvās metodes, jo darbā tiks pētīta pieredze un notikušais, nevis tiks veikta jebkāda veida statistiskā izpēte. Un pēc pētniecības metožu tipiem, tad galvenokārt tiks izmantotas divas humanitāro zinātņu izpētes metodes, kā arī viena universālā pētniecības metode.

Vēsturiskā (ģenētiskā) metode tiks izmantota, lai aprakstītu likumdošanas pieņemšanas gaitu, kā arī ar to tiks rekonstruēts tas, cik ļoti likumdevēja vara iespaidojās no zemnieku nemieriem un kāda tiem bija nozīme Vidzemes guberņas iekšpolitikas veidošanā. Šī metode būs redzama nodaļās par 1804., 1809. un 1819.g. Vidzemes zemnieku likumu izstrādi.

Problēmu hronoloģiskā metode - attiecīgi darbs tiks rakstīts hronoloģiskā secībā un tiks raksturots, kā izmainās situācija un vai zemnieku nemieru ietekme uz likumdošanu ar laiku

palielinājās vai samazinājās. Vispilgtāk metode tiek izmantota nodaļā “Historiogrāfijas apskats”, kur hronoloģiski ir apskatīti sarakstītā literatūra par šo tēmu, un kādi uzskati valda katrā periodā.

Salīdzinošā metode tiks izmantota tieši pašu likumu salīdzināšanai, kuri šajā darbā tiks apskatīti. Arī tiks salīdzināts, vai zemnieku nemieri vairāk vai mazāk pa gadiem ietekmēja likumdevēju orgānus, attiecīgi pašu ķeizaru, senātu un landtāgu. Šī metode tāpat kā iepriekšējā tiks izmantota galvenokārt tieši nodaļās par katriem no minētajiem likumiem.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Šī darba izstrādē tika izmantoti avoti, turklāt kā jau publicētie, tā arī npublicētie. Tas varētu būt viens no apstākļiem, ka dotajam pētījumam varētu būt noteikta pievienotā vērtība. Daļa no tiem ir tikusi plaši izmantota, bet ir arī tādi, kuri tiek ieviesti aprītē pirmo reizi, kas dod iespēju uz apskatāmo problēmu paskatīties no cita, jauna skatu punkta.

Avoti

Bakalaura darba izstrādē primāri tika izmantota dažādu valsts instanču ziņojumi, savstarpējās sarakstes dokumenti, kā arī Krievijas impērijas likumi. Nelielā apjomā tiek izmantoti arī privātās izcelsmes dokumenti un periodika.

Vispirms ir vērts apskatīt, kādi ir šajā darbā izmantotie npublicētie avoti, jo tie ir svarīgākie no izmantojamiem dokumentiem. Visi darbā izmantotie npublicētie avoti ir radušies notikumu laikā vai pavisam neilgi pēc tiem, kas liecina par to, ka avoti ir autentiski. Ja skatās no iekšējās kritikas puses, tad izmantotajos avotos sastopami pamatā notikumu pārstāstījumi, bet ir arī avoti, kur paši notikumu dalībnieki stāsta par konkrētiem notikumiem. Un gandrīz visi avoti ir radīti no valdības un muižniecības puses, tikai retais dokuments ir zemnieku radīts (pamatā ierēdņu uzrakstīts tulkojums no zemnieku stāstījuma). Ir vērts piebilst, ka pamatā tiek izmantota avotu salīdzināšanas metode pēc to līdzībām. Tas ir pamatā tāpēc, ka lietvedības dokumenti visbiežāk iet cauri vairākām instancēm un par vienu un to pašu lietu var rakstīt vairākas personas un iestādes.⁴

Npublicētie avoti ir ņemti tikai no Latvijas Valsts vēstures arhīva fondiem, konkrētāk:

- 1.fonds – “Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes (Baltijas) Ģenerālgubernatora kancelejas fonds”;
- 3.fonds – “Vidzemes gubernatora kancelejas fonds”;
- 4.fonds – “Vidzemes guberņas valdes fonds”;
- 7424.fonds - “Vidzemes lietu izskatīšanas komiteja Pēterburgā fonds”;
- 214.fonds – “Vidzemes bruņniecības arhīvs, turpmāk 214.fonds”.

Visvairāk darbā izmantotās glabājamās vienības(turpmāk GV) izmantotas no 3. un 4. fonda, attiecīgi:

⁴ Aleksandrs Gavriļins, *Vēstures avotu pētniecība*, (LU Akadēmiskais apgāds, 2017), 69.

- 3.fonda 5.uzskaites saraksts - “Ziņas par Manaseina revīziju, zemnieku stāvokli; materiāli par Vidzemes muižniecības darbību u.c. Pratināšanas saraksti. Liecības par kuģu ienākšanu.”(1726 – 1917);
- 4.fonda 14.uzskaites saraksts - “Senāta ukazi. Valdes sēžu protokoli. Statistiskas ziņas par dzimstību un mirstību, stāvokli lauksaimniecībā. Lietas par atļauju uz dzīves vietu un pavalstniecības pieņemšanu. Vidzemes guberņas iestāžu amatpersonu formulārie saraksti”(1762 – 1918).

Zīmīgs fonds saistībā ar agrāro likumdošanu no 1809.gada līdz pat brīvīšanai ir 7424.fonda, kura esošās glabājamās vienības satur vairākus dokumentus, priekšlikumus, lēmumus utt. saistībā ar 1804.gada Vidzemes zemnieku likuma 1809.gada papildunktiem.

Viena GV ir izmantota no Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas fonda 12.uzskaites saraksta - “Senāta ukazi. Ziņojumi caram. Ziņas par zemnieku stāvokli, rūpniecību, lauksaimniecību. Krimināllietas un civillietas. Maģistrātu ziņojumi par pilsētu iekšējo stāvokli u.c.”(1783 – 1904) un tāpat viena GV no 214.fonda 6.uzskaites saraksta “Vidzemes bruņniecības bibliotēkas rokrakstu nodaļa: Landtāgu lēmumu protokoli. Dokumentu kopijas par ievēlēšanu muižnieku kārtā. Dokumenti par zemnieku sacelšanos Kauguros. Rīgas bīskapu hronikas. Darbi Vidzemes, Rīgas, Rēveles vēsturē (rokraksti). Consistorialia. Vidzemes bruņniecības bibliotēkas katalogi u.c.” (1389 – 1894).

Tieši no Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas un Vidzemes guberņas kancelejas fonda GV tika iegūta informācija par zemnieku neapmierinātību, sacelšanos, vispārējo stāvokli guberņā u.c. informācija par notiekošo guberņā.

Arī F4_US14 tika iegūta būtiska informācija par zemnieku izteikto neapmierinātību, to izraisītajiem nemieriem, kā arī nemieru apspiešanu starp 1801. un 1809.gadu.⁵ Kā arī tajā ir atrodami landrāta Frīdriha fon Zīversa priekšlikumi 1804.g. Vzl. uzlabošanai.⁶ Iepriekš minētais dokuments par zemnieku nemieriem ir sevišķi nozīmīgs, jo norāda par vairākiem notikušajiem nemieriem laika periodā, kad uzsākās runas par jauniem agrāriem likumiem un sekojošo neapmierinātību pēc to ieviešanas, kā arī tajā tiek vispārēji ieskicēts nemieru lielums. Sevišķi daudz tur ir atrodami dokumenti par 1802.gadā notikušajiem Kauguru zemnieku nemieriem, un viņš atklāj jaunus un līdz šim neminētus faktus.

⁵ 14.uzskaites saraksts 1762 – 1918, 4 – 14, Vidzemes guberņas valdes fonds, LNA_LVVA, 20.

⁶ Ibid, 50.

Būtisks avots ir arī ģenerālgubernatora sarakste ar Revīzijas komisijām 1805.gadā, kur parādās problēmas Revīzijas komisiju darbībā.⁷

3.fonda 5.uzskaites sarakstā ir informācija par lielākajiem zemnieku nemieriem starp 1804. un 1809. gadu, sevišķi par 1805.gada zemnieku nemieriem Tērbatas apriņķī.⁸ Kā arī šeit ir liecības par līdz šim nezināmiem (nekur literatūrā neminētiem) zemnieku nemieriem Vidzemes guberņā laika posmā starp 1804. un 1819.gadu. Šajā fondā ir arī dokumenti saistībā ar zemnieku nemieriem 1811.gadā, kā arī interesanti dokumenti saistībā ar 1812.gada vasaru, kad Napoleons sāka uzbrukumu Krievijai.

Galvenokārt šie nemieri ir saistīti ar Revīzijas komisijas darbību pēc 1804.g.Vidzemes zemnieku likuma izsludināšanas. Šie dokumenti galu galā saslēdzas ar 4.fonda 14.apraksta 480. glabājamā vienībā esošajiem dokumentiem par Revīzijas komisiju darbību Tērbatas apriņķī, kas ir viens no spilgtajiem piemēriem, kur tiek izmantota avotu salīdzināšanas metode pēc to līdzībām. Darbā šī metode parādās arī Vidzemes agrāro likumu izpētē.

Diemžēl glabājamās vienības no 214.fonda, kuras būtu bijušas ļoti noderīgas priekš šī pētījuma, ir zināmu/nezināmu iemeslu dēļ izslēgtas no uzskaišu sarakstiem. Un tās ir Vidzemes landtāgu protokolu grāmatas starp 1803. un 1810.gadu, kurās varētu būt ļoti noderīga informācija par jauno likumu izstrādi.

Pievēršoties pie publicētajiem avotiem, kā svarīgākais un visvairāk izmantotais šajā darbā ir Krievijas impērijas likumi, kuri ir brīvi pieejami interneta vidē.⁹ Tur ir pieejami visi likumi, kas ir saistībā ar 1804.g., ar 1809.g. Vidzemes zemnieku likuma papildpunktiem un 1819.g. Vidzemes zemnieku likumi, kā arī citi likumi, kuri ietekmēja agrāro jautājumu un zemnieku stāvokli. Tajos ir ieraugāma arī būtiska informācija par agrāro likumu izstrādes gaitu un par tās būtiskākajām problēmām. Tur ir arī ierakstīta priekšvēsture, kāpēc un pie kādiem apstākļiem rodas jaunie likumi, sevišķi pieņemtajos jaunajos zemnieku likumos.

Kā otrs publicēto avotu krājums ir Ādolfa Kāpostiņa “Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā 1802.g.”, kur ir dokumentu noraksti un to tulkojumi latviešu valodā saistībā ar Kauguru zemnieku nemieru norisi, to apspiešanu un sodīšanu,¹⁰ kā arī sarakstes, kurās raksta par to, ka jāmaina būtu likumi un kā tie būtu jāizsludina.¹¹

⁷ 14.uzskaites saraksts 1762 – 1918, LNA_LVVA 4 – 14, 20.

⁸ 5.uzskaites saraksts, 1726 – 1917, 3 – 5, Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, LNA LVVA, 32.

⁹ Krievijas impērijas visi izdotie likumi atrodami saitē: https://nlr.ru/e-res/law_r/descript.html

¹⁰ Adolfs Kāpostiņš, *Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā 1802. g.* (Valsts arhīva izdevums 1924)

¹¹ Ibid.

Apskatot visus šos avotus, ir vērts pateikt, ka uz tiem jāskatās uzmanīgi un no tiem nedrīkst burtiski uztvert visu rakstīto, jo tie visi ir ar vienpusēju uzskatu par zemniekiem, kā arī tajos jālasa starp rindiņām, sevišķi Krievijas impērijas likumu priekšvārdus, jo tajos slēpjas atbildes uz šī darba tēmu.

Literatūra

Literatūra iedalās četrās daļās:

- Krievijas Impērijā izdotā literatūra;
- Starpkaru perioda literatūra ;
- padomju okupācijas perioda literatūra;
- mūsdienu literatūra.

Ja runā par pirmo periodu, tad ievērojamākais darbs par 1804., 1809. un 1819. gadu likumiem ir Aleksandra Tobīna grāmata “Лифляндское аграрное законодательство въ 19 столѣтїи. Том I, Положенія о крестьянахъ 1804 и 1819 годовъ” (1900.g.)¹², kurā akcents tiek likts tieši uz to, kā šie likumi ietekmēja vācbaltiešus, konkrētāk, muižu stāvokli Vidzemē.

Šis darbs rakstīts kā sava veida atbilde Jurija Samarina darbam “Окраины Россїи/серия первая – русское Бальтійское поморіе” (1869.g.)¹³, kurš, pēc prof. Jāņa Lazdiņa teiktā, ir pirmais lielais pētījums sakarā ar zemnieku likumiem slavofīlu stilā, kur izteikts negatīvs viedoklis par muižniecības attieksmi pret zemniekiem.¹⁴ Ir plaši zināms fakts, ka viņš ir vienīgais, kurš ir izmantojis tikai Krievijas teritorijā atrodošos avotus, līdz ar to viņa grāmata ir būtisks informācijas avots sakarā ar Vidzemes zemnieku likumiem.

Šie abi darbi ir zinātniski raksti, bet abos problēma ir tāda, ka viņi raksta šos darbus kādas grupas interesēs, un principā ļoti minimāli tiek apskatīts pats zemnieks, viņa kārtā un tās nozīmība, jo pēc tā nebija vajadzība nedz Krievijas valdībai, nedz arī vācbaltiešiem. Un vēl viena būtiska problēma ir tāda, ka šajos darbos galvenokārt nav precīzu atsauču, jo atsauces vairāk sāka rakstīt zinātniskajās grāmatās un pētījumos tikai 20.gs. sākumā, un visvairāk tās parādās padomju laiku literatūrā.

¹² Aleksandr Eval'dovich Tobin, *Liflyandskoye Agrarnoye Zakonodatel'stvo v 19 stoletiy: Tom 1 – Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov* (Pечатano u kommissionera-izdatelya V.G.Gekker, 1900)

¹³ Yuriy Samarın, *Okrainy Rossii*, Tom 10 (Tipografiya A.I.Mamontova, 1896)

¹⁴ Jānis Lazdiņš, *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)* (Biznesa augstskola Turība SIA, 2000), 14.

Turpinot par tālākajiem pētījumiem, tad nākamie būtiskie tiek sarakstīti Latvijas Republikas periodā, precīzāk starpkaru periodā, kad tika sarakstītas vairākas grāmatas un raksti par zemnieku likumiem, sevišķi atzīmējama ir prof. Arveda Švābes darbība un pētījumi agrārajā jautājumā. Pamatoti var uzskatīt, ka A.Švābe ir ievērojamākais pētnieks jautājumos par zemnieku likumdošanu Latvijas vēsturē pēc A.Tobīna un J.Samarina.

A.Švābes sarakstītais nodaļā “Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā” no “Latvijas agrārā reformas” grāmatas¹⁵ par 1804.g., 1809.g. un 1819.g. likumiem ir visrūpīgākais, zinātniskākais un neitrālākais raksts, kur apskatīta no juridiskās puses likumu veidošanās gaita, to būtība un ko tie mainīja. Tajā arī ir būtiskas atsauces uz J.Samarina un A.Tobīna grāmatām, kā arī ir atrodamas atsauces uz avotiem, kuri uz to brīdi atradās LVVA, tomēr tās ir ļoti nepilnīgas un pārāk vispārīgas.¹⁶ Šajos u.c. viņa darbos ir redzama A.Tobīna un J.Samarina pausto ideju kontinuitāte. Tikai ar tādu atšķirību, ka galvenokārt tiek raksturotas likumdošanas izmaiņas kā sekas notiekošajam Eiropā un muižnieku vēlmei gūt peļņu.

Padomju okupācijas laikos būtiskākie zinātniskie darbi, kas sarakstīti par 18.gadsimta, 1804., 1809. un 1819.gada likumiem, ir Jāņa Zuša monogrāfijas - “Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802.gadā” un “Vidzemes un Kurzemes likumi XIX gadsimta sākumā (1804 – 1819)” - kurās viņš skatījis daudzus npublicētos avotus no Latvijas PSR, kā arī no Ļeņingradas (mūsdienās Sanktpēterburgas) Valsts vēstures arhīviem.¹⁷ Šī ir būtībā vienīgā sarakstītā literatūra padomju okupācijas periodā par šajā darbā pētāmo problēmu. Protams, ka šim darbam piemīt stingra marksistiska teorija, kā arī neloģiska situāciju salīdzināšana ar Iekškrīvijā notiekošo.¹⁸

Mūsdienās par zemnieku likumiem ir izdota tikai viena publikācijām, kura ir prof. Jāņa Lazdiņa monogrāfija “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)”, kura no juridiskās puses tiek aplūkoti gan 1804.g., gan 1809.g., gan 1819.g. likumi.¹⁹ Tomēr neviens mūsdienu pētījums šajā

¹⁵ Arveds Švābe, “I daļa. Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā.” no: *Latvijas agrārā reforma*, red. Arturs Alberings (Zemkopības ministrijas izdevums, 1930) 132. – 162.

¹⁶ Ibid. Autora komentārs: Ir noprotams, ka viņš galvenokārt balstās uz mūsdienu LVVA 214.fondā esošajām un, domājams, izslēgtajām lietām, jo min landtāgos notiekošo, arī to nolēmumus. Visticamāk, ka viņš skatījis un ņēmis informāciju arī no Vidzemes guberņas un gubernatora fondos uz to brīdi esošās lietas.

¹⁷ Jānis Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804 – 1819)*. (Latvijas Valsts izdevniecība, 1954). 10. – 11.

¹⁸ Kā izcils piemērs šai tēzei ir citāts no J.Zuša grāmatas “Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804 – 1819).” 116.lapaspusē: “Zemnieku nemieri Baltijas guberņās no 1814. līdz 1820.gadam sakrīta ar plašo dzimtļaužu kustību un zemnieku nemieriem visā Krievijā”. Kaut jel kā labi zināms, tad Baltijas guberņu struktūra un zemnieku kārta krasi atšķīrās no situācijas Iekškrīvijā. Un publiski pieejamajā informācijā praktiski nekur nav atrodama informācija par jebkādiem zemnieku nemieriem Iekškrīvijā laika posmā starp 1800. un 1819.gadu.

¹⁹ J. Lazdiņš, *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)*, 87. – 154.

darbā netiek izmantots, jo tajos ir izmantota gandrīz identiska vai arī ļoti līdzīga informācija no iepriekšējo periodu pētījumiem, tikai saīsinātā veidā.

Tā kā darbā tiek apskatītas arī tiesības un likumdošana, tad bija nepieciešams izmantot arī A.Švābes “Latvijas Tiesību vēsture, III daļa”(1933) un Voldemāra Kalniņa “Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture” kā galveno jaunāko laiku literatūru, kas ietver arī darba tēmas diapazonu par tiesību vēsturi un likumdošanas principiem.

Noslēgumā ir vērts teikt, ka praktiski nekur apskatītajā literatūrā netiek rakstīts, kā tieši zemnieku nemieri ietekmē attiecīgās izmaiņas, bet gan tikai ļauj saprast, kā Vidzemes landtāgā un Sanktpēterburgā notika likumu pieņemšana un kāds bija gubernas vispārējais stāvoklis. Zemnieku nemieri tiek minēti galvenokārt garāmejot kā tikai vienkārši notikumi pirms izmaiņām likumdošanā. Tikai Kauguru nemieriem tiek piešķirta lielākā nozīme 1804.g. Vidzemes zemnieku likumu izveidošanā un to ieviešanā.²⁰

²⁰ Šo min pilnīgi visā izmantotajā literatūrā, kas konkrēti attiecās uz šo periodu.

1. 1804.GADA VIDZEMES ZEMNIEKU LIKUMS

1.1.Vidzemes zemnieku stāvoklis 18.gadsimtā

Vidzemes guberņu 1721.gadā oficiāli inkorporēja Krievijas impērijas sastāvā pēc Lielā Ziemeļu kara beigām. Nīštates miera līgumā tika noteikts, ka Vidzemes iedzīvotājiem saglabājas zviedru laikā noteiktās privilēģijas, paražas, tiesības un taisnīgums.²¹ Kā būtiskākais tiesību avotu krājums bija 1707.gadā izdots "Vidzemes zemes kārtība" (vācu val. *Livländischen Landsordnungen*), kas tika izveidots zviedru laikos un turpināja pastāvēt arī krievu laikos.²² Šis likumu krājums, kā arī guberņas pārvalde uzbūve būtiski atšķīrās no Iekškrēvijā pastāvošā, un tas lielākoties saglabājās spēkā līdz pat 19.gadsimta vidum. Tāpēc arī vērts jau sākumā norādīt, ka likumu ieviešana Vidzemes guberņā, sevišķi agrāro, kā būs redzams turpmāk darbā, bija ļoti apgrūtināša.

Lūkojoties vēsturiskajā situācijā, tad Vidzemei atrodoties Zviedrijas valdījumā vairāk nekā pusgadsimtu, tika paveiktas ievērojamas agrārās reformas - vaku grāmatu²³ ieviešana, sākot ar 1630.gadu un muižu redukcija 1696.gadā - kas faktiski bija būtiskākās reformas šajā laikā. No šīm reformām jāatzīst vaku grāmatu ieviešana kā pozitīvāko, jo tās juridiski nostiprināja zemnieka kā nomnieka statusu²⁴ uz viņa zemi, kā arī ierobežoja muižnieku varu attiecībā uz viņiem piederošajiem dzimtcilvēkiem.

Uz vaku grāmatām atsaucās arī visos šajā darbā pieminētajos un apskatītajos agrāros likumos. Un no sākta gala negatīvā izrādījās muižu redukcija, kura izraisīja vispārēju neapmierinātību muižniecībā, jo Zviedrijas karalis Kārlis XI faktiski šī likuma pieņemšanas laikā faktiski atņēma landtāgam ietekmi par savu zemi. Līdz ar to Vidzemes muižniecība diplomātiski palīdzēja Krievijai, par ko Pēteris I pateicībā atdeva lielu daļu muižu to iepriekšējiem īpašniekiem un deva Vidzemes muižniecībai daudz lielākas privilēģijas, sevišķi attiecībā uz zemniekiem.

²¹ Friedrich Georg von Bunge, *Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen*, (Verlag von F.J. Koppelson, 1849), 269.

²² Ibid, 270.

²³ Tās bija zemnieku nodokļu grāmatas, kurās bija noteikts, cik nodokļi(natūra un kļaušas) ir jāmaksā katrai zemnieku saimniecībai muižai. Tajās arī minēja saimniecībā dzīvojošos iedzīvotājus.

²⁴ Vaka – feodālim(no 1710.g. - zemes īpašniekam) pakļauto zemnieku organizācijas un nodevu vākšanas forma; nodokļu maksātāja teritorija. Zviedru Vidzemē zemnieku kārtai jeb samniekiem nepiederēja zeme, jo viņi bija tās dzimtsnomnieki(ja zeme pieder privātpersonai) vai apakšdzimtsnomnieki(ja zeme pieder valstij, kur pa vidu ir nomnieks - lēņa turētājs vai arendators), un saimnieka kontrakts ar īpašnieku vai nomnieku bija vaku grāmata. Skatoties no romiešu tiesībām, tad saimnieks bija pa vidu starp īrnieku un īpašnieku, jeb viņš bija nomas kontrakta īpašnieks, tikai ar mantošanas iespējām, aizliedzot jebkādas cita veida darījumus. Šis tiesiskais stāvoklis mainījās tikai 1804.gadā.

Nedrīkst arī aizmirst, ka tieši zviedru laikos Vidzemē tika juridiski nostiprināta dzimtbūšana, kas ir pamats visai tālākajai Vidzemes vēstures attīstības gaitai līdz pat tās atcelšanai 1819.gadā.

Tomēr jāatgriežas pie Lielā Ziemeļu kara laika, kas atstāja ļoti ievērojamu nozīmi turpmākajā agrāro reformu gaitā, jo gan tā, gan arī 1710.gadā mēra epidēmijas rezultātā iedzīvotāju skaits bija samazinājies vairāk kā uz pusi. Un 1725.g., rēķinot pēc vakām Vidzemes guberņā²⁵, bija tikai ap 69 tūkst. darbaspējīgo zemnieku.²⁶

Iedzīvotāju skaits gan strauji pieauga līdz 18.gadsimta beigām, bet dzīves līmenis, gluži pretēji, ievērojami kritās. Runa ir tieši par zemnieku²⁷ dzīves līmeni, kurš kritās galvenokārt šādu iemeslu dēļ:

1. Zemais iedzīvotāju skaits ap 18.gs. 30. -tajiem gadiem, kas lika muižniekiem izmantot vairāk zemnieku darbaspēka lielākas teritorijas apsaimniekošanai;
2. Vispārēja nodevu un kļaušu palielināšanās;²⁸

Tieši pēdējam punktam bija vislielākās sekas, jo kopš 1713.g. tika pieņemti likumi, kuri deva visatļautību sodot zemniekus, kā arī pie reizes ierobežoja zemniekiem iespējas sūdzēties pret muižniekiem, aizliedzot pieņemt sūdzības no zemniekiem.²⁹ Un faktiski jau 1760.-tajos gados nostiprinās tas, ka zemnieks bija kļuvis pēc romiešu likumiem par vergu. Lūkojoties tālāk pēc romiešu principiem, tad tas nozīmēja to, ka kungam jeb muižniekam uz dzimtcilvēku bija parastās īpašumtiesības, un muižnieks pēdējo drīkstēja pārdot, dāvināt, pirkt, mantot u.c.³⁰

Būtisks pavērsiena punkts zemnieku tiesībās bija 1765.gadā sanākušā landtāga lēmums zemnieku jautājumā, no kura ir vērts izvilkt četrus noteikumus, kas bija saistīti ar zemnieku tiesību paplašināšanos:

- 1.Ja zemnieks nebija parādā³¹ dzimtkungam, tad viņš pēc “taisnīguma” varēja paturēt savā īpašumā kustamo īpašumu;
- 2.Zemnieki var brīvi rīkoties ar savu kustamo īpašumu³²;
- 3.Stingri normētas obligātās kļaušas, bet bija pieļaujamas ārkārtējās kļaušas pēc muižnieku ieskatiem;

²⁵ Viens vaks Vidzemes guberņā no 1725.g. sastādīja 18 darbaspējīgus vīriešus un sievietes.

²⁶ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 68., 105.

²⁷ Par zemniekiem šajā darbā tiek sauktas trīs zemākās iedzīvotāju kārtas: saimnieki, kalpi un vaļinieki.

²⁸ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 103.

²⁹ Ibid, 105.

³⁰ Voldemārs Kalniņš, *Romiešu civiltiesību pamati*, (Apgāds Zvaigzne ABC, 2010), 68.

³¹ Zemnieks ir izpildījis visas kļaušas un samaksājis visas nodevas.

³² Izņēmums bija lopu un zirgi, kurus bez muižas atļaujas nevarēja tirgot.

4. Tiesības sūdzēties par pārmērīgām kļaušām un nodevām Bruģa tiesā.³³

Pie noslēdzošā punkta vērts pieminēt, ka zemniekam nedrīkstēja būt advokātu, un par nepamatotu sūdzību zemnieku varēja sodīt pirmo reizi ar desmit pāriem rīkstēm, otrreiz ar 20 pāriem rīkstu baznīcas priekšā un trešo reizi sodītos nosūtīja valsts darbā uz 1 gadu.³⁴

Iepriekš minētie landtāga projekta punkti, kurus iesniedza ģenerālgubernatoram izsludināšanai, neapmierināja pēdējo, jo tajā bija redzamas tiesību principi, kas neatbilda gan jebkādiem tiesību principiem, kā arī likumdevēja gribai – zemnieks ir vergs un zemniekam var piederēt kustamā manta un muižnieku “godaprāta” princips.³⁵ Tā kā Vidzemē jau kopš 18.gs. sākuma tika daļēji sekots tieši romiešu tiesību principam, tad vergam pēc romiešu tiesībām nedrīkstēja piederēt nekāds īpašums, un viss īpašums, ko vergs ir ieguvis, ir automātiski verga saimnieka īpašums.

Ģenerālgubernators izrādīja savu neapmierinātību, piedraudot landtāgam, ka viņš nosūtīs ziņojumu uz Pēterburgu, lai senāts izstrādāja likumprojektu.³⁶ Landtāgs tūlīt pēc draudu izteikšanas izstrādāja likumprojektu, kuru tad ģenerālgubernators varēja izsludināt kā patenti.

Patentes sākumā ir skaidri parādīts, ka landtāgs sekoja romieši tiesību principam, nosaucot zemnieku par vergu, bet ar nosacījumu, ka tam var ar ierobežotām tiesībām piederēt kustamais īpašums.

Vēsturisko attīstības gaitu pēc 1765.gada likuma stāšanās spēkā precīzi raksturo prof. Edgars Dunsdorfs, kurš uzsver “Tas, ka 1765. gada patentu (..), muižnieki izlietoja zemnieku tālākai apspiešanai, latviešu [un igauņu] tautas vēsturē izraisīja jaunu dinamismu, un šai apstākļi saskatāma šī patenta vēsturiskā nozīme.”³⁷ Un tā tas tiešām arī bija, kā arī būs rakstīts tālāk, kad tieši pēc šiem likumiem aizsākās zemnieku streiki, retāk nemieri, un tie norisinājās gandrīz katru gadu līdz pat tā saucamajam Napoleona iebrukumam Krievijā 1812.gadā.

Jau tajā pašā gadā Nēķenes muižā (mūsd. Alsviķu pag.) izcēlās zemnieku nemieri.³⁸ Arī citās gubernas muižās sākot ar 18.gs. 60to gadu beigām līdz pat 90tajiem gandrīz patstāvīgi notika

³³ George von Browne, “Publication”, no: *Topographische Nachrichten von Lief- und Estland*, red. August Wilhelm Hupel (Rīga, 1777.), 219 – 221. Piebilde: Bruģa tiesa jeb kārtības tiesa (vācu val. *Ordnungsgericht*) pamatfunkcija bija izpildīt policejiskus pienākumus un sodīt tos, kuri pārkāpa mieru un kārtību. Tā pārraudzīja arī nodokļu piedzīšanu, cietumus, rekrūšu reģistrēšanu utml. lietas. Tās lēmumu varēja pārsūdzēt tikai pie gubernatora vai gubernas valdes.

³⁴ George von Browne, “Publication”, 222.

³⁵ Arveds Švābe, *Latvijas tiesību vēsture. III daļa*. (Latvijas Universitātes studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 1933). 46.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Citēts no: Edgars Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1710-1800*. (AB DUVBO TRYCKERI, 1973) 73.

³⁸ Kahk, *Bauer und Baron im Baltikum*, 105 – 106.

zemnieku streiki, kā arī zemnieki bieži sūdzējās tiesā par muižniekiem. Šo faktu sevišķi spilgti apraksta padomju vēsturnieks Jānis Zutis, kurš min dažādas zemnieku sūdzības un tiesvedības no visas Vidzemes guberņas.³⁹

Kā ievērojamākie zemnieku nemieri laika posmā no 1765.gada agrārajiem likumiem līdz 19.gadsimta sākumam ir jāpiemin Galvas naudas nemieri, kuri norisinājās sakarā ar 1783.g. pieņemto galvas naudas likumu, kurš paredzēja, ka par katru vīrieša dvēseli, kas bija vecāka par 15 gadiem, ir jāiemaksā naudas summa 70 kapeiku apmērā. Un kā min igauņu vēsturnieks Juhans Kāks (*Juhan Kahk*), tad šie minētie zemnieku nemieri 1784.gadā norisinājās vismaz 48 Vidzemes muižās, kas satrauca gan muižniecību, gan arī landtāgu.⁴⁰ Tie bija ievērojamākie un plašākie nemieri visā 18.gadsimta laikā un bija faktiski pārņēmuši ievērojamu Vidzemes guberņas daļu, un tos izdevās apspiest ar karaspēka palīdzību. Ļoti nozīmīgs faktors nemieru norisē bija brāļu draudžu darbība, daudzās muižās, kur norisinājās nemieri, bija liela brāļu draudzes ietekme, kas sevišķi tika norādīts gan ziņojumos par nemieriem, gan arī tā laika gubernatoru aprakstos par guberņu. Un par pašu brāļu draudzi un kā konkrēti tā ietekmēja nemieru kustību, plašāk ir rakstīts pie Kauguru nemieru apraksta, jo tie ir nozīmīgākie nemieri visā Vidzemes guberņas vēsturē.

Visi iepriekš minētie zemnieku nemieri palika bez sekām agrārajā jautājumā. Kaut jel 1798.g. sasauktais landtāgs uzsāka diskusiju par agrāro likumu izmaiņām, tā arī lielos vilcienos nekas nemainījās.

Un kā raksturo Baltijas ģenerālgubernators Nikolajs Repņins (*Николай Васильевич Репнин*, amatā 1792 – 1798) situāciju Vidzemes guberņā 1794.gadā, tad zemnieku stāvoklis pēc lielajiem Galvas naudas nemieriem nav mainījies, latvieši (latviešu zemnieki) esot ļauni un ka esot ļoti jāuzmanās no šiem netikumiskajiem laikiem.⁴¹ Šis vērtējums par notiekošo Vidzemes guberņā ir diezgan precīzs, jo neilgi pēc Aleksandra I (*Александр I Павлович Романов*, 1801 – 1825) kāpšanas cara tronī norisinājās jauni zemnieku nemieri, bet šoreiz valdības un landtāga rīcība atšķīrās no Katrīnas II (*Екатерина II Алексеевна*, 1762 – 1796) valdības un tā brīža landtāga darbībām.

³⁹ Jānis Zutis, *Latvija klaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802.gadā*, (Latvijas Valsts izdevniecība, 1953) 86.-138.

⁴⁰ J.Zutis, "Kauguru nemieri 1802.gadā" 105.

⁴¹ P. Bartenev (red.), *Osmnadcatyj vek IV* (Moskva, 1869), 129.

1.2. Aleksandra I kāpšana tronī un jauns furažu klaušu likums

Kā jau tika rakstīts iepriekš, 1765.gadā tika pieņemti 18.gs. pēdējie agrārie likumi, kas regulēja agrārās attiecības provincē. Šajos tiesību aktos tika nostiprinātas zemniekiem tiesības uz kustamo mantu, tomēr tā palika par dzimtkungu mantu, kuru pēdējie varēja pārdot ūtrupē. 19.gs. sākumā šāдай tirgošanai pienāca gals, jo pie varas nokļuvušais jaunais cars Aleksandrs I apstiprināja Vidzemes zemnieku brīvību 1819.g.

Aleksandrs I tika kronēts par caru 1801.g. 12.martā, dienu pēc cara galma opozīcijas veiktā atentāta pret pašu caru, Aleksandra I tēvu Pāvilu I. Atentāts notika ar paša jaunā cara ziņu un atļauju, kas, kā min savā grāmatā par Aleksandru I kņazs Nikolajs Mihailovičs (*Никола́й Миха́йлович*), visu atlikušo mūžu mocīja viņa dvēseli.⁴² Tas bija, domājams, viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc Aleksandra I izpaužas kā reformators, bet bez stingras pārliecības par reformu nepieciešamību, ko visprecīzāk raksturo N.Mihailovičs: “(..) [Aleksandram I patika] izteikt spožu ideju, būt tās iedvesmotājam, bet visu smago darbu idejas piepildīšanā likt darīt citiem, un, kamēr uzmanīgi ieklausās apkārtējo viedoklī, ne mirkli nedod nevienam iespaidu, ka dziļi dvēselē viņa simpātijas pret šo iesākto ideju ir jau apslāpušas.”⁴³

Šis princips ļoti labi parādās arī viņa vārdos un darbos, un, visspilgtākais no tiem - neizpildītais solījums atcelt dzimtbūšanu visā impērijā. Tas nāca daļēji par labu gan zemniekiem, gan arī Vidzemes konservatīvajai muižniecības daļai, jo, kā ir redzams tālāk, tad viņš, izrādot savu apgaismības laikmeta izglītotību, ļāva dot noteiktu brīvību zemniekiem, bet tajā pašā laikā arī ļāvas landtāgam pieņemt nosacījumus.

Kā redzams, jaunā cara kāpšana tronī daudzos izraisīja cerīgu noskaņojumu, arī Vidzemes muižniecībā, jo Aleksandrs I solīja beidzot no jauna atvērt Tērbatas universitāti, muižniecības zemes kredīt biedrību, kā arī atcēla naturālo kroņa staciņu.⁴⁴ Respektīvi tieši pēdējais notikums, kuru Aleksandrs I izsludināja kā likumu 1801.g. 3.decembrī un Vidzemes landtāgs ar labojumiem

⁴² Velikiy knyaz' Nikolay Mikhaylovich, *Imperator Aleksandr I, opyt istoricheskogo issledovaniya* (Vtoroye izdaniye), (Ekspeditsiya zagotovleniya gosudarstvennykh bumag, 1914). 23.

⁴³ Citēts no: N.Mikhaylovich, *Imperator Aleksandr I*, 23.

⁴⁴ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 157. Naturālais kroņa staciņš – nodeva, kas katram saimniekam bija jādod valstij, par ko viņš tehniski saņēma naudu. Šo nodevu valsts muižu zemnieki pa taisno nodeva valstij, bet privāto muižu zemnieki nodeva caur muižnieku. Šajā nodevā iekļāvās labība(rudzi, mieži auzas) un siens.

to izsludināja 1802.g. 12. maijā⁴⁵, skanēja labi, bet pēc būtības varēja arī neko nemainīt zemnieku dzīvē.

Šis likums paredzēja to, ka tiks atcelts kroņa staciņš, bet visas pārējās nodevas paliks spēka. Tomēr ir jāpievērš uzmanība, ka, ja gadījumā muižnieks nomaksāja visas nodevas zemnieka vietā, varēja notikt tā, ka muižnieks kroņa nodevu nemaz nenoņēma, bet pielika klāt kunga nodevai un pret to zemnieks neko nevarēja padarīt, jo vaku grāmatās kroņa un kunga (muižas) nodevas rakstīja kā vienu skaitli.⁴⁶ Kas ir interesants moments pašā likumā, tad tajā ļoti bieži min tieši obligāto galvas naudas maksāšanu.⁴⁷

Ļoti svarīgi ir saprast arī to, ka pašu likumu muižās drīkstēja nolasīt tikai dažiem muižas cilvēkiem, respektīvi: stārastiem (pagastu vecākajiem), pagasta tiesnešiem (no zemnieku kārtas) un diviem saimniekiem.⁴⁸ Ja gadījumā vēl kāds atnāks, tad tas jāsoda ar 10 pāriem rīkstu⁴⁹ Kā ir norādīts pašā likumā, tad šāda sodīšana tika veikta, lai nesanāktu kopā daudzi zemnieki un nenotiktu nekādas “sawahdas Saaizinaschanas”.⁵⁰ Ar šīm “savādajām saaicināšanām” bija domātas tieši lielas zemnieku sanāksšanas kopā, kuras bieži rezultējās vispārējā domu apmaiņā, kurās izskanēja neapmierinātība pret muižnieku, kas agrāk vai vēlāk nonāca līdz pat zemnieku nepaklausībai, ko var saukt par streiku un pat par nemieriem. Šo faktu acīmredzami Vidzemes landtāga biedri ļoti apzinājās, jo tie ļoti baidījās no šādām zemnieku saiešanām, kas varētu izprovocēt atkal lielus nemierus, kādus izraisīja galvas naudas nemieri 1784.gadā. Tas jau vien liecina, ka zemnieki uz šo brīdi bija ievērojams spēks, ar kuru nācās rēķināties.

Tomēr pat cara un landtāga likuma bardzībai neizdevās zemniekus atbaidīt no pulcēšanās, un līdz ar to arī šoreiz no zemnieku nemieriem neizdevās izvairīties, jo likuma izsludināšanas process un tā interpretācija muižnieku vidū atšķīrās no likumā ierakstītā. Kā viens izcils piemērs tam, kā notika likuma izsludināšanas gaita, ir Vecates pagasts, kurā dzīvojošie zemnieki raksta Baltijas ģenerālgubernatoram Sergejam Goļicinam(*Сергей Фёдорович Голицын*, ģenerālgubernators 1801 – 1803) vēstuli par to, ka Mazsalacas⁵¹ draudzes mācītājs baznīcā esot

⁴⁵ Kristofs Ādams fon Rihters, “Vidzemes guberņas valdes patente № 1487. 12 maijā 1802.g., furažu klaušu lieta”(faksimilārs), no Ādolfs Kāpostiņš *Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā 1802.g.* (Valsts arhīva izdevums, 1924). 42.-45.

⁴⁶ Pēteris Bērziņš. “Zemnieku nemieri Kauguros 1802.g.” no Latvijas Vēstures Institūts (red.kol.) *Latvijas vēstures institūta žurnāls* 4. (LVI Izdevums, 1937.) 524.

⁴⁷ Fon Rihters “Furažu klaušu lieta”, 42.-43.

⁴⁸ Ibid, 44.

⁴⁹ Ibid, 45.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Vecates muiža(vācu val. *Alt-Ottenhof*) ietilpa Mazsalacas draudzes novadā.

iemīnējies par jaunajiem likumiem, bet paša likuma saturu neesot zemniekiem izklāstījis.⁵² Tā kā tas nebija jādara mācītājam, jo likums paredzēja to, ka dzimtkungam attiecīgi savas muižas zemniekiem tas jāizklāsta. Šajā gadījumā ir skaidrs, ka muižnieks nebija tos izziņojis saviem zemniekiem, kas patiesībā bija pret pašu likumu, jo to izsludina muižnieks.

Tajā pašā vēstulē zemnieki minēja arī lielo nodevu slogu, kas esot bijis tik milzīgs, ka pašiem gandrīz pietika iztikai.⁵³ Tuvākais iemesls zemnieku sūdzībai par smagajiem dzīves apstākļiem bija pēdējos gados izcēlusies lielā neraža, kura skāra visu Vidzemes guberņu. Kā apstiprinājums šādam faktam ir Vidzemes gubernatora Kristofa Ādama fon Rihtera (*Christoph Adam von Richter*, amatā 1797 – 1808) 1802.g. ziņojums ģenerālgubernatoram (1.att.) par stāvokli Vidzemes guberņā, kura pirmajā daļā viņš min to, ka trīs gadus visā guberņā ir neraža, sevišķi smagi tā izpaudās Pērnavas apriņķī.⁵⁴ Kā arī ir jāmin tas, ka kļaušu apmēri līdz pat 19.gs. sākumam tikai cēlās un cēlās. Salīdzinājumā ar 18.gs. pusi un 19.gs. pašu sākumu daudzviet kļaušas bija dubultojušās. Šis smago kļaušu faktors bija visur pamatu pamatā, tāpēc šajā darbā tas tiek minēts vienu reizi.

Iepriekš minētā Vecates muižnieka neizdarība nenāca par labu muižniecībai, jo tās mērķis nebija zemnieku neapmierinātība vai kaut kāda vēstuļu sūtīšana. Pretēji gan var spriest par zemniekiem, jo šāda vēstule skaidri norāda uz faktu, ka zemnieki šajā laikā bija pietiekami gudri, lai zinātu, pie kādas personas vērsties šādos gadījumos.

Arī citās muižās tajā pašā gadā notiek zemnieku streiki, sacelšanās utml.⁵⁵ Līdzīgi notikumi risinājās arī Kokmuižā pēc muižnieka Ernsta Anhorini fon Hartvisa (*Ernst von Anhorn de Hartwiss*) likuma izsludināšanas runas, kura aizsāka procesu, kas beigās vainagojās ar slavenākajiem nemieriem Baltijas vēsturē – Kauguru nemieriem, kuri faktiski bija kā atslēgas notikums, kas aizsāka plānus jauniem agrārajiem noteikumiem.

⁵² "Vecates muižas zemnieku vēstule Sergejam Goļicinam", 1802, 4-14-227, Vidzemes guberņas valdes fonds, LNA LVVA, Rīga, 60.lp.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Fon Rihters, "Ziņojums Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas (turpmāk Baltijas) ģenerālgubernatoram kņazam Sergejam Fjodorovičam Goļicinam", 1802, 1–12–43, Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes ģenerālgubernatora kancelejas fonds, LNA LVVA, 7.lp.

⁵⁵ "Sarakste ar Rīgas, Tērbatas bruģu tiesnešiem u.c. par zemnieku zemnieku apspiešanu ar karaspēku, zemnieku arestiem, neapmierinātības izteikšanu", 1798 – 1809, 4 – 14 – 227, Vidzemes guberņas valdes fonds, LNA LVVA, 17-60.

1.3.Īss Kauguru nemieru apraksts

Tā kā Kauguru nemieri faktiski ir atslēgas punkts visam šim darbam, tad par tiem tomēr ir jāparunā vairāk kā par jebkuru citu notikumu sakarā ar agrārajiem likumiem 19.gs. sākumā, Par iemeslu Kauguru nemieriem, kā iepriekš minēts bija Kokmuižas saimnieka likuma nolasīšana un viņa personīgā interpretācija, kura zemniekiem bija nesaprotama. Precīzāk sakot, fon Hartvisam bija absolūti pretēja likuma interpretācija, un savas vēlmes nolasīja sanākušajiem 16 zemniekiem, kuri nenoticēja viņa lasītājam un teiktajam. Un tam iemesls bija papildus muižnieka noteiktās nodevas, kas paredzēja tieši pretējo izsludinātajam likumam, jo arī turpmāk muižnieks noteica kroņa staciņa saņemšanu no zemniekiem, un tas bija pilnīgi negaidīti un neloģiski, raugoties no zemnieku puses, jo tie pirms tam bija dabūjuši vienreizēju 25 kapeiku atlaišanu no galvas naudas pēc cara pavēles.⁵⁶ Līdz ar to ir saprotams tas, ka zemnieki nevarēja nekādi noticēt tam, ka pēkšņi tiek pieņemts tik pretējs likums.⁵⁷

Pēc šiem notikumiem daži šīs muižas zemnieki ar kalpiem kopā ar muižnieka nosūtītajiem trim cilvēkiem augusta sākumā devās uz Rīgu meklēt taisnību guberņas valdē. Guberņas valde bija vienisprātis ar muižnieku, un tiem atgriežoties, aizsākās laukstrādnieku streiks, kad liela daļa saimnieku nesūtīja kalpus uz muižas darbiem un līdz ar to muižas lauki tika neapkopti un tas izraisīja lielus zaudējumus.⁵⁸ Arī augusta vidū apkārtējo muižu zemnieki bija braukuši uz Rīgu, kur it kā atbraukušie esot nodoti ķeizara valdījumā.

Šādai zemnieku rīcībai, kad tie sūtīja ziņojumus uz guberņas valdi, gubernatoram un pat paši brauca uz Rīgu, iemesls bija viņu spēja veikt lielas pulcēšanās. Tādas pulcēšanās notika patiesībā pateicoties populārajai brāļu draudzei, sevišķi Valmieras apriņķī, kur arī aizsākās tās kustība. Tai lielu nozīmi piešķīra arī Vidzemes civilgubernators fon Rihters savā ziņojumā par Kauguru nemieriem pirmajam Krievijas impērijas iekšlietu ministram Viktoram Kočubejam (*Виктор Павлович Кошубей*, iekšlietu ministrs 1802 - 1807), sakot, ka tā ir “sekte”, kas nodarbojas ar vairāk laicīgām un politiskām apspriešanām nevis garīgumu.⁵⁹ Viņš min arī to, ka tur izplatījās arī ziņas, ka cars dodot zemniekiem brīvību utml.⁶⁰

⁵⁶ P.Bērziņš. “Zemnieku nemieri Kauguros 1802.g.” 525-526.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid, 529 – 530.

⁵⁹ Fon Rihters, “Ziņojums Iekšlietu ministram par nemieriem Kaugurmuižā un vispārējais vietējo attiecību raksturojums.”(Rīga, 29.11.1802), no Kāpostīņš “Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā”. 53.

⁶⁰ Ibid.

Īsumā par brāļu draudzēm jeb hernhūtiešiem šajā sakarā ir vērts pieminēt to, ka tai bija ievērojama nozīme Vidzemes zemnieku dzīvē un viņu pašapziņā. Kopš tās oficiālā aizlieguma 1743.gadā hernhūtisma piekritēju skaits līdz pat 19.gs. sākumam palika arvien lielāks. Šī kustība gan vairāk kā pusgadsimtu bija ar likumiem ierobežota, tomēr tā iemācīja zemniekiem rīkot sapulces, tikšanās utt. un par tām īsti nezināja nedz muižnieki, nedz arī mācītāji. Un tas, ka galvas naudas nemieri⁶¹, kuri norisinājās vietās, kas cieši saistītas ar brāļu draudzes kustību un tas ļāva uzvelt vainu tieši hernhūtisma kustībai.⁶² Arī Kauguru nemieri, kā iepriekš minēts, norisinājās vietā, kur aktīvi darbojās brāļu draudze.

Atgriežoties pie Kauguru nemieru iemesliem, tad streiks, kas aizsākās Kokmuižā, pārņēma arī tuvākās muižas: Kauguru, Valmiermuižas un Mujānu muižās, kā arī Burtnieku, un pat Cēsu novada muižās. Arī Rūjienas novada muižās kā Vecjerecēnu⁶³, Adaveres⁶⁴ un Dūķeru⁶⁵, u.c. tā novada muižās, kur arī tika izteikta neapmierinātība par klaušām un muižniekiem.

Tas notika sākoties septembrim, kas ir ražas un nodevu maksāšanas laiks. Tā kā zemnieki nenodeva savas nodevas muižniekiem, tad abi – fon Hartviss un Kaugurmuižas īpašnieks grāfs Georgs fon Mengdens (*Georg Heinrich Ludwig Graf von Mengden*) sūtīja ziņojumus ar 10 dienu starpību, lai norīko Rīgas zemes tiesu ar karaspēku nemieru apspiešanai. Nav lieki bilstams tas, ka visā šajā laikā zemnieki arī rīkoja sapulces brāļu draudzes namos Rābutos un Brēmeļos, kur zemnieki pārrunāja turpmāko rīcību.⁶⁶

Pēc abu muižnieku ziņojuma fon Rihters 2.oktobrī ziņoja Baltijas ģenerālgubernatoram par nepieciešamību nosūtīt karaspēku uz abām muižām.⁶⁷ Tas bija sakarā ar to, ka ļoti liels zemnieku skaits no apkārtējām muižām bija devies atklāti aizstāvēt aizmurētos Kaugurmuižā. Un šajā gadījumā bez karaspēka neko nevarēja pasākt. Nedēļas laikā ieradās Taurijas rota, ar kuru bija par maz, jo pēcāk uz Kauguriem nosūtīja vēl Donas kazakus un kavalērijas artilēriju. Un tikai 12.oktobrī ar 10 šauteņu un divu lielgabalu izšaušanas nemieri faktiski izbeidzās un visi paklīda.⁶⁸

⁶¹ Šie nemieri norisinājās 1784.g. sakarā ar galvas naudas ieviešanu visiem strādāt spējīgajiem vīriešiem.

⁶² Gvido Straube, *Latvijas brāļu draudzes diārijs*, (SIA "N.I.M.S.", 2000), 149.

⁶³ "Sarakste par zemnieku zemnieku neapmierinātības izteikšanu", 1798 – 1809, Vidzemes guberņas arhīvs, 17.

⁶⁴ *Ibid*, 50. – 61.

⁶⁵ *Ibid*, 21. – 29.

⁶⁶ *Ibid*. 154.

⁶⁷ Fon Rihters, "Ziņojums Baltijas ģenerālgubernatoram kņazam Golicinam"(02.10.1802), no Ā.Kāpostiņa "Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā" 58.

⁶⁸ "Pulkveža Staviska raports Nr. 4 13.oktobrī ģenerālgubernatoram par nemieru gaitu Kaugurmuižā"(13.10.1802), no A. Kāpostiņa "Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā" 83.

Par galvenajiem nemieru izraisītājiem tiesa noteica četrus cilvēkus – brīvlaistos Gothardu Johansonu ar Kārli Bušu un Vīteļu mājas saimnieku Pēteri ar tās kalpu Jāni. No tiem tieši Vīteļu Pēteris bija brāļu draudzes loceklis, kas arī vistīcāmāk bija ļoti liels noteicējs fon Rihtera ziņojumā jūtamajam naidam pret hērnhūtiešiem. Vēl vairāki tika sodīti ar vismaz 10 pāru rīkšu sodu, kas bija mazākais sods zemniekam par viņa pārkāpumu. Šos četrus galvenos “iniciatorus” nosūtīja spaidu darbos, no kuriem atgriezās tikai Vīteļu Pēteris.

Kauguru nemieru norisei sekoja līdzī arī cars, kurš pēc nemieru noslēguma atzinīgi novērtēja armijas karaspēku pavēlnieku⁶⁹, paša Rīgas dragūnu pulka⁷⁰, gan arī Rīgas zemes tiesneša Frīdriha Ungerna-Šternberga (*Christian Friedrich Ungern-Stenberg*) darbību nemieru izbeigšanā.⁷¹ Arī ir vērts atzīmēt tikko atjaunotās Tērbatas Universitātes rektora Georga Frīdriha Parrota (*Georg Friedrich Parrot*), kurš bija ietekmēts no zemnieku darbības Kaugurmuižā. Viņš, pirmajā audiencē neilgi pēc nemieru noslēguma, izklāstīja plašāk un sīkāk nemieru notikumus, kā arī nodeva savus pierakstus Aleksandram I.⁷² Un par pēdējā audiencē 1802.gada decembrī notikušo Parrots raksta, ka caram jau bija plāns, kā uzlabot agrāro situāciju Vidzemē, un viņš arī atzīmēja, ka cars esot pieķēries ļoti tēvišķi visām zemnieku lietām.⁷³ Tomēr šādam secinājumam ir ļoti grūti noticēt, zinot Aleksandra I raksturu un tālāk sekojošos notikumus.

Beigu beigās Kauguru nemieru panākums bija tas, ka gan vietējā valdība Rīgā, gan Pēterburgā spēra soļus, lai uzsāktu jaunu likumu ieviešanu, kas spēcīgi parāda to, ka zemnieku aktivitātei bija liela nozīme. Šādi izsakās arī J.Zutis, tikai papildus atzīmējot to, ka pašu likumu izveidošanu ietekmēja 1803.gada igauņu zemnieku nemieri.⁷⁴

1.4.1803.gada landtāgs un Pēterburgas komisijas darbība

1803.gada februārī tika sasaukts Vidzemes landtāgs, kurā landrāts Frīdrihs fon Zīverss (*Friedrich Wilhelm von Sivers*, 1748 – 1823) pēc 1802.gada decembra apspriedes ar caru izteica landtāgam savu izstrādāto agrāro programmu. Landtāga pirmajās nedēļās sarunas vērsās par un ap

⁶⁹ “Ģenerālgubernatora paziņojums 11.novembrī Nr. 956 pulkvedim Stavskim par ķeizara labvēlību”, “Tas pats Nr. 958 majoram Kapustinam”, “Tas pats Nr. 964 ģenerālmajoram Ulanovam”, no Ibid, 130.-132.

⁷⁰ “Tas pats Nr. 968 Rīgas dragūnu pulkam”, no Ibid. 132.

⁷¹ “Tas pats Nr. 957 Rīgas zemes tiesnesim baronam Ungern-Štenbergam”, no Ibid, 130.

⁷² Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 168.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ J.Zutis, “Kauguru nemieri 1802.gadā”, 151.

zemnieku brīvīvaišanu. To gan 7.martā ar izslēdza no dienaskārtības.⁷⁵ Arī pats cars bija pret tūlītēju emancipāciju, jo neilgi pirms tam bija izdots likums par brīvprātīgu zemnieku brīvīvaišanu, ko katrs muižnieks varēja darīt pēc brīva prāta.

Viskarstākās debātes tālāk, izskatot fon Zīversa iesniegtos 12 punktus, izvērās sakarā ar punktiem par saimnieku izlikšanu no mājām un ārkārtējo klaušu taksāciju.⁷⁶ Par pēdējo strīdējās visvairāk, jo fon Zīverss vēlējās atjaunot zviedru sistēmu, bet daļai muižniecības tas nebija izdevīgi, jo ārkārtējās klaušas bija ļāvušas iegūt papildus ienākumus.⁷⁷

Beigu beigās landtāgā tika izveidota 43 paragrāfu regulatīva, kura arī bija pamats topošajiem zemnieku likumiem. Šajā regulatīvā bija vairāki punkti, kas nāca par labu muižniekiem salīdzinājumā ar fon Zīversa piedāvātajiem 12 punktiem. No šādiem punktiem ir vērts izcelt tiesu sistēmu, par kuru fon Zīversa programmā bija plāns, ka zemākās (draudzes) un vidējās (virspilskunga) instances tiesa sastāvētu gan no muižniecības, gan no zemniekiem. Tomēr landtāga projektā pati zemākā bija zemnieku tiesa, kura sastāv tikai no zemniekiem un tā izskata tikai zemnieku lietas. Tad otra zemākā instances tiesa bija Bruģu tiesa, kuras sastāvu papildinātu ar diviem zemnieku kārtas pārstāvjiem. Augstākās tiesas netika mainītas.

Un no zemniekiem pozitīvajiem punktiem ir vērts izcelt zemnieku tirgošanu un maiņu utml. aizliegumu. Kā arī pēcāk 1804.g. likumā būs minēts, tad šeit runa ir par pliku zemnieku jebkāda veida maiņu. Ja salīdzina ar to, kā bija rakstīts 12 punktos, tad tur runa bija tikai par zemnieku tirgošanas ierobežošanu.⁷⁸

Tomēr šo landtāga plānu uzreiz neapstiprināja, kas parādās arī Aleksandrs I priekšlikumā, kas Krievijas likumos ir ar Nr.20758 par Pēterburgas komitejas izveidošanu Vidzemes guberņas lietu izskatīšanā, kur viņš aprakstā netieši min iemeslus.⁷⁹ Šajā sakarā jāpiekrīt vācbaltiešu vēsturnieka Aleksandra Tobīna teiktajam:

“(..) iemeslu[landtāga priekšlikuma] cara atteikumam likuma pieņemšanai vajag meklēt pašā muižniecībā.”⁸⁰

Pašu komiteju sastādīja iekšlietu ministrs Kočubejs, slepenpadomnieki Pāvels Stroganovs (*Пáвел Алексáндрович Стрóганов*) un Jakovs Družīņins (*Яков Александрович Дружинин*),

⁷⁵ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 182

⁷⁶ Arveds Švābe, *Latvijas tiesību vēsture, III daļa*. 55.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 193.

⁷⁹ “Likums par komitejas dibināšanu Sanktpēterburgā Vidzemes guberņas lietu izskatīšanai” 1803, 20758., Krievijas impērijas likumi 27.daļa, 600., https://nlr.ru/e-res/law_r/content.html

⁸⁰ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 193.

senators Osips Kozodabļovs (*Осун Петрович Козодáвлев*), kā arī divi Vidzemes landrāti: Gustavs fon Budenbroks (*Gustav Johann von Buddenbrock*) un Reinholds fon Anreps (*Reinhold von Anrep*).⁸¹ Piekrītot J.Zuša rakstītajam, tad viens no būtiskākajiem faktoriem, kāpēc neizdevās fon Zīversam kļūt par komitejas locekli, bija viņa raksturs un viņa negatīvais noskaņojums pret pārējo muižniecību. Kā viņš min, tad fon Zīvers šajā laikā bija kļuvis tuvāks zemniekiem un bija naidā ar lielāko Vidzemes muižniecības daļu.⁸² Muižniecība pati par sevi bija noskaņota diezgan konservatīvi un arī tā daļa progresīvo muižnieku nebija nemaz tik ļoti par dzimtcilvēku brīvlaišanu, jo viņiem bija iespēja tos padarīt brīvus, bet viņi to nedarīja.

Likumā viņš gan norāda uz 1796.gadā notikušo Vidzemes landtāgu, kur sakarā ar agrāro jautājumu bija izveidojušās divas grupas - entuziasti un konservatīvie - un ka abu grupu pārāk atšķirīgo viedokļu dēļ jaunā likuma izstrāde tā arī nenotika.⁸³ Līdz ar to gan šī apstākļa, gan arī Vidzemes guberņas zemnieku stāvokļa dēļ tad arī tapa priekšlikums sastādīt komiteju, kurai jāizpēta un pēcāk jāpalīdz landtāgam izstrādāt jaunus zemnieku likumus.

Kā redzams pašā priekšlikumā, tad Kočubejs nosaka Vidzemes bruņniecībai trīs pamata uzstādījumus, kuriem būtu jāatbilst jaunajiem likumiem:

- nepieciešams politiskā līmenī atzīt zemnieku kārtas⁸⁴ pastāvēšanu;
- nostiprināt tiem (saimniekiem) piederošo īpašumu;
- un likumiski liegt visatļautīgu izturēšanos pret tiem.⁸⁵

Tas, ka tieši šādus uzstādījumus iekšlietu ministrs liek kā svarīgākos, tas liek diezgan pamatoti uzskatīt, ka iepriekšējos gadā notikušie zemnieku nemieri, sevišķi pavisam nesenie Kauguru nemieri likuši ne vien guberņas, bet arī galvaspilsētā uztraukties par agrāro jautājumu. Tāpēc arī komisijai ir šādi uzdevumi:

- iepazīties ar visiem 1803.gada Vidzemes landtāgā izteiktajām atziņām;
- izveidot sevišķas komisijas, kurām jānoskaidro pastāvošās zemnieku nodevas un to attiecību pret muižniekiem dodamām, un tām jāizstrādā tad pēc konkrētām instrukcijām jaunas vaku grāmatas;
- noskaidrot zemnieku stāvokli gan valsts, gan mācītāju, gan arī privātajās muižās;

⁸¹ Ibid, 197.

⁸² J.Zutis, "Kauguru nemieri 1802.gadā", 153.

⁸³ "Vidzemes guberņas lietu komitejas izveides likums"

⁸⁴ Oriģinālajā likumā krievu val. šo kārtu apzīmē ar jēdzienu "поселяни - laucinieki" un ar to jāsaprot sabiedrības kārtas: saimnieki(ar ģimeni) un kalpi.

⁸⁵ "Likums par Vidzemes guberņas lietu izskatīšanas komiteju", Krievijas impērijas likumi, 600.

- pēc iepriekš sastādīto uzdevumu izpildes izveidot jaunu agrāro likumdošanu.⁸⁶

Fon Rihters pēc Pēterburgas komisijas uzdevuma izdeva rīkojumu, kurā norādīja, ka komisijas jāveido katrā apriņķī, kur vietējai muižniecībai jāizvēlas 12 kandidāti, no kuriem tad pats civilgubernators izvēlēties sešus.⁸⁷ Pēc 1804.g. Vzl. Izsludināšanas kā viens no galvenajiem iemesliem zemnieku neapmierinātībai izrādīsies šis fon Rihtera priekšlikums. Vairākās vietās sakarā ar neveiksmīgi izvēlētām komisijām izcēlās zemnieku streiki, par ko ir aprakstīts nākamajā nodaļā sīkāk. Tas nozīmēja, ka šajās komisijās bija iecelti konservatīvi domājoši cilvēki, nevis progresīvi domājoši, kas beigās lika vilties visām pusēm.

1803.gadā izcēlās vairāki nemieri Vidzemes guberņas igauņu daļā. Tie norisinājās Peltsamas un Pilistveres pagastos sakarā ar jauna likuma izsludināšanu 1803.gada 22.maijā, kas ir līdzīgi kā Kauguru nemieru gadījumā.⁸⁸

Sakarā ar to, ka Pēterburgas komisija, kura pamatā sastāvēja no krieviem, kuri neko nezināja no Baltijas agrāro likumu principiem, kas liek secināt, ka faktiski 1804.gada agrāro likumu tekstu autori bija abi landrāti, kuri darbojās šajā komisijā un pārzināja Baltijas agrāro likumdošanu un zviedru likumdošanu.⁸⁹

1.5.1804.gada zemnieku likumi

Likuma pilnais nosaukums skan šādi “1804.gada Vidzemes zemnieku likumi un Instrukcija priekš Revīzijas komisijas”. Tas būtībā bija sekas Kauguru nemieriem, kuri izraisīja kustību agrārajā jautājumā, jo valdība līdz šim tā arī nebija spējušas veikt nekādas jaunas izmaiņas. Pašā likuma aprakstā ir ziņojums no Pēterburgas komitejas par likuma izstrādāšanas gaitu.⁹⁰

Komitejas ziņojumā vispirms tiek skaidrota vēsturiskā situācija, minot iepriekš izstrādātās likumu normas, sākot ar poļu un zviedru laiku likumiem, kur sevišķi ņemts vērā ir 1688.gadā izstrādātās vaku grāmatas, kuras aizvien ir spēkā.⁹¹ Tālāk tiek klāstīts par Lielo ziemeļu karu ar visām sekām, par kurām rakstīts nodaļas sākumā, kur viens no būtiskākajiem aspektiem ir tas, ka

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Vidzemes civilgubernatora fon Rihtera rīkojums “Par kandidātu izvēlēšanu priekš Vidzemes zemnieku nodokļu un vaku grāmatu sastādītāju komisijām”, Krievijas impērijas likums Nr.20930, (05.09.1803) 881.

⁸⁸ J.Zutis, “Kauguru nemieri 1802.gadā”, 153.

⁸⁹ A.Švābe, “Latvijas tiesību vēsture, III daļa”, 57.

⁹⁰ Senāta izsludinātais likums “Augstākā[Ķeizara] apstiprināts Nolikums priekš Vidzemes guberņas zemnieku kārtas un instrukcijas Revīzijas komisijai priekš nodokļu noteikšanas”, Krievijas impērijas likumi, 28.sējums(1804-1805), Nr. 21162. 104. – 110.

⁹¹ Ibid, 102-103.

tiek minēts fakts par 1765.g. un pēcāko agrāro likumu neizsludināšanu vietējās valodās, kas izraisīja zemnieku nemierus⁹², visticamāk ar tiem domājot tieši Galvas naudas nemierus.

Arī pēc 1796. un 1798. gada, kad landtāgs nevienojās ne par kādām izmaiņām, tad arī zemniekos raisījās neapmierinātība, kam bieži bija kaitīgas sekas, jeb notika zemnieku nemieri.⁹³ Un kā tālāk tiek minēts, tad zemnieku sūdzības par muižnieku pārestībām sasniedza caru, jeb “Augstākā troni” un līdz ar to cars liek ievērot muižniekiem vaku grāmatās noteiktās klaušas un nodokļus, kurus jāprasa no zemniekiem.⁹⁴ Šajā gadījumā netieša atsauce ir uz Kauguru nemieriem. Kā labi redzams, tad iepriekš minētie fakti liecina tieši par to, ka zemnieku izraisītajiem nemieriem ir tomēr bijusi liela ietekme uz šo likumu izstrādi.

Apskatot paša likuma saturu, tad tas sastāv no četrām nodaļām:

- zemnieku kārtas iedalījums;
- par viņu īpašumu tiesībām;
- par nodokļiem pret muižu un valsti;
- par zemnieku lietu iztiesāšanu.⁹⁵

Pirmajā un trešajā šā likuma nodaļā būtībā ir pateikts svarīgākais par šo likumu, ka zemnieku-saimnieku likumdevējs atzīst par personu.⁹⁶ Tomēr viņš piesaistīts savai zemei un no tās viņš nevar aiziet bez atļaujas, bet arī zemi nevar viņam atņemt, kā arī viņam jādod nodevas.⁹⁷ Kalpi savukārt ir muižnieka pilnīgs īpašums (*res mobiles*⁹⁸), kuru var mantot, kā arī izņēmumu gadījumos tikai vienu reizi tos var tirgot un/ vai dāvināt.⁹⁹

Tomēr lai saprastu likuma būtību un tā sekas, nepieciešams iedziļināties specifiski dažos lielajos punktos, kas neapmierināja nevienu no pusēm, respektīvi gan muižniecību, gan arī zemniecību, jo iepriekšējā rindkopā tika pateikts vispārēji pozitīvais, kas ir pareizi, ja lūkojas ļoti vispārēji uz likumu.

Ja skatās likumu pirmo daļu, tad svarīgākais princips, kas tika ieviests, bija zemnieka daļējā personiskā brīvība no muižas, bet ar nosacījumu, ka viņš nedrīkst pamest nedz savu pagastu un attiecīgi saimnieks nedrīkst pamest savas mājas. Saimnieks ar savu ģimeni bija piesaistīts zemei

⁹² 1804.g. Vidzemes zemnieku likums, 103 – 104.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ 1804.g. Vidzemes zemnieku likums, 103 – 104.

⁹⁵ Ibid, 110.-112

⁹⁶ Voldemārs Kalniņš, *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*, (Izdevniecība “Zvaigzne”, 1972), 250.

⁹⁷ 1804.g. Vidzemes zemnieku likums, 110 – 112.

⁹⁸ Kustamais īpašums

⁹⁹ Ibid, 112.

un paradoksālā kārtā pēc 1804.g. likumiem bija kļuvis par muižnieka nekustamo īpašumu (*res immobiles*), jo saimnieku muižnieks varēja pārdot tikai kopā ar zemi, un arī tikai vienu reizi. Pie šī paša klāt ir jāpiebilst, ka tika atceltas arī dūmvada tiesības (vācu val. *Rauchfangsrecht*).¹⁰⁰ A.Švābe šos īpašumtiesību un personu tiesību noteikumus salīdzina ar 15.gs. zemnieku paražām, kad zemnieka brīvība un īpašums kļuva par pagasta būšanu.¹⁰¹

Valīniekiem, jeb arī proletariātam, kas sastādīja tajā brīdī lielāko daļu zemnieku slāņa vispārējā situācija pēc šī likuma ieviešanas neuzlabojās, un viņi bija galvenokārt tie, kas pildīja klaušas un gāja rekrūšos. Tomēr tiesiski viņi tika nedaudz pasargāti, jo tehniski ierobežoja muižnieka tiesības tos pārvietot bez pašu atļaujas, kā arī piespiest iet klaušās varēja tikai ar draudzes tiesas lēmumu.¹⁰² Tā kā likumā tikai maza daļa ir veltīta šim slānim, sevišķi netika teikts par to pārdošanu, tad uz tiem spēkā vēl palika liela daļa no 18.gs. otrajā pusē pieņemtajiem zemnieku likumiem.

Muižas kalpi, kas bija trešā zemnieku grupa, pa vidu starp abām iepriekšējām pēc to skaita, bija pasargātāki nekā valīnieki. Viņu tiesības bija tuvas saimnieku tiesībām, bet muižnieks tos varēja paturēt savā īpašumā un mantot, kā arī varēja tos padarīt par zemkopjiem.¹⁰³

Otrajā daļā, kas ir par īpašumtiesībām, sākas problēmas, jo par šo daļu atšķiras pat tulkojumi no krievu valodas uz vācu un latviešu.¹⁰⁴ Tas bija tāpēc, ka krievi nebija saprotams Vidzemes pagastu un muižas zemju tiesiskais nodalījums. Visa zeme, kas ir muižas īpašuma teritorijā, pieder muižniekam (*dominium directum*¹⁰⁵), tai skaitā arī muižai pakļautā pagasta zeme, bet pēdējā tagad nostiprinājās arī kā zemnieku īpašums (*dominium utile*).¹⁰⁶ Saimnieka dzimtsnomas līgums ar faktisko zemes īpašnieku bija vaku grāmata.

Kā jau pagasta zemes īpašnieks, muižnieks šo zemi varēja pievienot tiešajam muižas valdījumam, bet ar vairākiem nosacījumiem, kas šo procesu apgrūtināja. Tas redzams pēc tā, ka jaunu pusmuižu pēc 1804.gada reformas vairs neveidojās tādā apmērā, kā tas bija iepriekšējā gadsimta otrajā pusē. Salīdzinājumam, tajā pašā slavenajā Kaugurmuižā 18.gs. 2.pusē izveidojas

¹⁰⁰ Dūmvada tiesības bija faktiski 17.gadsimtā nostiprinājies princips, kad jebkurš cilvēks, kas iekurina uguni kāda muižnieka zemē, automātiski kļuva par tā īpašumu.

¹⁰¹ A.Švābe, "Latvijas tiesību vēsture. III daļa" 58.

¹⁰² Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 234.

¹⁰³ Ibid, 235.

¹⁰⁴ A.Švābe, *Latvijas tiesību vēsture. III daļa*, 58.-59.

¹⁰⁵ Virsīpašnieks – pilnīgais zemes īpašnieks, skatīt: Ibid, 59.

¹⁰⁶ Apakšīpašnieks – faktiskais īpašuma valdītājs, kuru saista ar virsīpašnieku vaku grāmata kā līgums. skatīt: Ibid. 59.

trīs pusmuižas un dzirnavas: Konstances, Frederikas, Elizabetes pusmuižas un Sapas dzirnavas. Šie nosaukumi ir par godu grāfa Ernsta Burharda fon Mengdena sievai, kurai bija šie četri vārdi.

Trešais punkts, kas skāra zemnieku pienākumus pret muižām, bija sevišķi nozīmīgs, jo tas regulēja nodokļus pret muižu un valsti. Respektīvi ideja par zviedru laiku taksāciju tika pārveidota tā, ka kļaušas lielākoties palika tādas pašas kā iepriekš, jeb kā tika noteiktas 1758.gadā.¹⁰⁷ Tam bija savdabīgs iemesls, jo zemes vērtības sistēma bija mainījusies un nevienam prātā neienāca atjaunot zviedru taksācijas sistēmu. Arī tas, ka zemnieku zemes vērtību kopš Krievijas impērijas valdīšanas sākuma vairs nemērīja, bet noteica uz cilvēku skaitu. Un kā novērtē vēsturnieks Arveds Švābe, tad zemnieku zemes vērtība pēc likuma tika mākslīgi sadzīta 2x augstāk, nekā zviedru laikos noteiktā vērtība.¹⁰⁸ Un pret valsti palika spēkā zirdzinieku un staciņa nodeva, kuru attiecīgi maksāja dzimtmuižnieks vai zemnieks (ja bija piederīgs kroņa muižai), kā arī rekrūšu došana¹⁰⁹.

Ceturtajā likuma daļā, kas ir par tiesvedību, faktiski tika ieviesta iepriekš minētais landtāga projekts. Zemnieku tiesa, jeb oficiāli pagasta tiesa kļuva par zemāko tiesas instanci zemniekiem, kurā skatīja tikai zemnieku savstarpējās lietas. Otrās instances tiesa bija draudzes tiesa, kas faktiski bija tikai apelācijas un samierināšanas tiesa (starp zemniekiem un muižnieku). Trešā instances tiesa bija Zemes tiesa (vācu val. *Landsgericht*), kura bija pirmā instances tiesa starp zemniekiem un muižnieku, ja draudzes tiesā netika panākts izlīgums. Un ceturta instances tiesa bija galma tiesa (vācu val. *Hofsgericht*), kura veica paātrinātus tiesas spriedumus starp muižnieku un zemnieku. Pirmajās trijās instancēs bija pārstāvēti zemnieki kā tiesneši, bet galma tiesa sastāvēja tikai no landrātiem un tās priekšsēdētājs bija rezidējošais landrāts.¹¹⁰ Nevienā no šīm tiesām, izņemot pagasta, zemniekam nedrīkstēja būt advokāts, kas apgrūtināja zemnieku stāvokli tiesā.

Piektajā jeb noslēdzošajā daļā ir instrukcija priekš apriņķu revīzijas komisijām. To uzdevums bija vaku grāmatu sastādīšana un izvešana dzīvē. Tās bija kopumā četras, katrā apriņķī pa vienai.¹¹¹ Katra no tām sastāvēja no priekšsēdētāja un sešiem locekļiem, kurus izvēlējās cars no 12 muižniecības izvirzītajiem kandidātiem.¹¹² Pēc tam seko instrukcija, kura diezgan smalki apraksta to, kā jānotiek komisiju sēdēm, kādi noteikumi jāievēro, veidojot vaku grāmatas.¹¹³

¹⁰⁷ A.Švābe, *Latvijas tiesību vēsture. III daļa* 63.

¹⁰⁸ A.Švābe, *Latvijas tiesību vēsture. III daļa*0, 62.

¹⁰⁹ Rekrūšos nedeva saimniekus ar viņu dēliem, muižas ļaudis(izņemot, ja to vēlējās muižnieks) un pagasti, kuros bija maz cilvēku.

¹¹⁰ Rezidējošais landrāts ir landtāga priekšsēdētājs uz konkrētu laiku un tie mainījās katru gadu.

¹¹¹ 1804.g. Vidzemes zemnieku likums. 127.

¹¹² Ibid, 127.

¹¹³ Ibid, 128-130.

Šī likuma juridiskā nozīme bija tāda, ka tas precizēja zemnieku tiesisko stāvokli.¹¹⁴ Tajā arī ir redzami ne tikai pienākumu, bet arī tiesības, kuras līdz šim no juridiskā aspekta zemniekam nebija.

Tas, cik efektīvas bija revīzijas komisijas un kā vispār 1804.g. Vzl. uztvēra muižniecība un zemniecība, ir temats, ar kuru uzsākas tieši nākamā nodaļa. Nav lieki šeit piebilst, ka pats likums bija kompromiss starp zemnieku aizstāvjiem un konservatīvajiem, kur abas šīs grupas bija savstarpēji naidīgas. Līdz ar to arī turpinājās vispārējā zemnieku neapmierinātība, bet tai nāca klāt muižniecības neapmierinātība, kas galu galā bija sekas 1804.gada Vidzemes zemnieku likumiem.

2. 1809.GADA PAPILDPUNKTI

2.1.1804.gada likuma izsludināšanas gaita un pirmās neapmierinātības izpaušana

1804.gada agrārais likums neapmierināja nedz muižnieku, nedz arī zemnieku kārtu. Vispirms jau vērts minēt par likuma izsludināšanas gaitu, kura bija tipiska problēma kopš 18.gs. otrās puses Vidzemes guberņā, kas bija šī likuma attiecīga tulkošana latviešu un igauņu valodās. Un kā jau ierasts, tā bija muižniecības vaina, sevišķi, kā to izdarīja gadu atpakaļ ar tā saukto “brīvo arāju likumu”¹¹⁵, un ar ģenerālgubernatora palīdzību izdevās panākt, ka “brīvo arāju likumu” neiztulkoja vietējās valodās un to tikai izziņoja muižniekiem zināšanai.¹¹⁶ Tomēr 1804.g. Vzl. gan tulkoja, gan arī izsludināja zemniekiem, jo to bija uzstājīgi pieprasījusi cara valdības.¹¹⁷ Un atsaucoties uz J.Zuti, tad viņš min tādu faktu, ka civilgubernators fon Rihters pārskatā par guberņas darbību iekšlietu ministram esot arī minējis par to, ka jau kopš 1804.g. Vzl. izsludināšanas brīža sākušies zemnieku nemieri.¹¹⁸

Šajā sakarā vērts minēt, ka negatīvu faktoru likuma izdošanā sevišķi padomju historiogrāfijā min 1804.g.Vzl. tulkošanu no vācu valodas, nevis no krievu, kas ietekmēja tālākās savstarpējās zemnieku un muižniecības attiecības.¹¹⁹ Tas balstās tajā, ka likuma teksts nebija juridiski identisks oriģinālajam krievu tekstam, jo vācu valodā nāca papildinājumi un skaidrojumi. Tam bija vienkāršs iemesls – krievi nepazīna Baltijas vēsturi un tās vēsturisko un juridisko situāciju un terminoloģiju,

¹¹⁴ Voldemārs Kalniņš, *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*, 249.

¹¹⁵ 1803.gada 20.februārī izdots likums, kas paredzēja kārtību, kādā muižnieki varēja brīvlaist savus dzimcilvēkus. Vidzemes guberņā neviens muižnieks neizmantoja šo likumu.

¹¹⁶ Jānis Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā*, (Latvijas Valsts izdevniecība, 1954) 20.

¹¹⁷ *Ibid*, 38.

¹¹⁸ *Ibid*, 39.

¹¹⁹ *Ibid*, 38.

un lai būtu saprotamāka likuma būtība, vāciešiem nācās papildināt tekstu ar precīzākiem terminiem. Apskatot kopējo situāciju, tad apgalvojums par tulkojuma veida lielo ietekmi uz zemniekiem ir aplams, tālākās savstarpējās kārtu attiecības un zemnieku nemierus, kā būs redzams tālāk, ietekmēja nevis likuma forma, bet gan tā saturs.

Vispārējās neapmierinātības iemesls bija vispirms nepiepildītā zemnieku vēlme kļūt par brīviem cilvēkiem ar zemi.¹²⁰ Tam pamatā par iemeslu bija likumdevēja cenšanās no juridiskās puses noregulēt attiecības starp muižniekiem un dzimtcilvēkiem, laipojot starp abām šķirām, un nevarēja būt nekādas runas par dzimtbūšanas atcelšanu.

Šī likuma uzdevums bija noskaidrot zemnieku-saimnieku zemes vērtību, kā mērķis bija noteikt jaunas nodevas, kas, kā tālāk tiks atspoguļots, izrādījās ļoti sarežģīti un bija pats galvenais iemesls tālākajai neapmierinātībai no abām pusēm. Tās savu neapmierinātību izrādīja kā mācēja un varēja - muižnieki pa tiešo caur valsts iestādēm, bet zemnieku kārtā attiecīgi izraisot nemierus.

Par to pašu faktu raksta arī J.Samarins, kurš papildus min, ka satraukumu zemniekos radīja ilgā likuma neizsludināšana vietējās valodās.¹²¹ Tomēr pats galvenais iemesls zemnieku nemieriem šajā laika posmā bija cits – revīzijas komisijas instrukcija¹²², tās darbība un sevišķi jauno vaku grāmatu izsniegšana, kuras faktiski nekur guberņā neapmierināja lielu daļu zemnieku.

Vieni no pirmajiem nemieriem sakarā ar neapmierinātību no zemnieku puses par revīzijas komisijas darbību un par kuriem LVVA ir saglabājušies dokumenti, ir zemnieku nemieri Raunas un Dzērbenes draudžu novados, kuri aizsākās 1804.gada vasaras beigās.¹²³ Kā rakstīts 14.oktobra ziņojumā civilgubernatoram fon Rihteram, tad nemierus spēja apspiest tikai ar divu armijas rotu palīdzību, kuras tika izsauktas no Valmieras.¹²⁴ No Cēsu – Valkas Revīzijas komisijas priekšsēdētāja Ivana Repjeva (*Иван Николаевич Репьев*) ziņojuma fon Rihteram 1804.gada oktobrī (3.att. fragments no ziņojuma) ir skaidri noprotoams, ka zemnieki bija neapmierināti ar Revīzijas komisijas darbību, par ko norāda galveno nemiernieku stāstītais izmeklēšanas laikā.¹²⁵ Šajā ziņojumā Repjevs min arī to, ka esot bijuši daži galvenie vadoņi, kuri iespaidojuši pārējos zemniekus sacelties pret Revīzijas komisiju.¹²⁶ Šeit ir vērts piebilst, ka Raunas pusē bija spēcīga

¹²⁰ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 200.

¹²¹ Yuriy Samarin, *Okraiiny Rossii*, 193. – 194.

¹²² Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 200., Te gan vērts piebilst, ka autors runā par likuma formu, kura zemniekiem nebija saprotama vairāku iemeslu dēļ.

¹²³ "Lieta par karaspēka daļu piedalīšanos zemnieku nemieru apspiešanā Raunas un Dzērbenes muižās", 1804, 3-5-576, Vidzemes Gubernatora kancelejas fonds, LNA_LVVA, 13.

¹²⁴ Ibid, 7.

¹²⁵ Ibid, 13., pielikumā (att.3). ir fotogrāfijas no šī avota.(būs)

¹²⁶ Ibid.

arī brāļu draudzes darbība, un, domājams, šie kūdītāji bija brāļu draudzes locekļi. Brāļu draudzes ietekmē arī Valmieras pusē bija mēģinājums sacelties, bet, tā kā guberņas valde aizliedza veikt draudzes sanāksmes šī likuma sakarā, tad arī tādas sanāksmes esot izbeigušies un līdz ar to neizvērsās nevieni jauni nemieri.¹²⁷

Par vispārējo neapmierinātību raksta arī Frīdrihs fon Zīvers 1807.gadā, kur viņš no sava skatu punkta apraksta notiekošo, kā arī piedāvā uzlabojumus revīzijas komisijas darbības uzlabošanai.¹²⁸ Ir arī cits dokuments, kur fon Zīverss jautā Pēterburgas komisijai piecās lapaspusēs par veicamajām izmaiņām.¹²⁹ Tas ir sarakstīts neilgi pēc 1804.g. Vzl. izsludināšanas un tajā ir uzdoti vairāki jautājumi par tehniskiem Revīzijas komisijas darbības punktiem, kā, piemēram “Vai jāveic jauna pārmērīšana, ja tā līdz šim jau notikusi?”¹³⁰ Uz visiem uzdotajiem jautājumiem Pēterburgas komisija spēja atbildēt 1804.g. Vzl. punktu ietvaros, kur atbildes redzamas paralēli jautājumam (piemērs 4.att.).¹³¹ Citā dokumentā, kas ir tieši no Pēterburgas komisijas 1804.gada decembrī kā vispārēja atbilde visām revīzijas komisijām sakarā ar problēmām, saistītām ar zemnieku atmatu un pļavu novērtēšanu un arī nodevu noteikšanu.¹³² Tajā komisija sīki paskaidro par šādu zemju vērtēšanu. Šāda veida dokumenti ir atrodami ļoti daudz, kas tikai skaidri parāda, ka muižniecībā valdīja vispārējā neapmierinātība ar jauno agrāro likumu.

Tālāk skatot muižniecības reakciju uz 1804.g. Vzl., tad pirmās atsauksmes bija no muižniecības konventa, kurš tā paša gada maijā izstrādāja priekšlikumus šā likuma izmaiņām.¹³³ Tos apsprieda attiecīgi nākamā gada landtāga sēdēs. Tajās galvenokārt izpaudās neapmierinātība ar kalpu un muižas ļaužu soda apmēriem un mazākiem ienākumiem muižai, attiecīgi samazinoties ārkārtējo kļaušu skaitam.¹³⁴ Sakarā ar to landtāgs ievēlēja komisiju, kuras uzdevums bija izstrādāt projektu likuma izmaiņām. Projektu izstrādāja salīdzinoši īsā laikā un tas sastāvēja no 29 punktiem.

¹²⁷ J. Zutis, “Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi”, 39.

¹²⁸ "Ansichten zur Geschichte der Verbesserung des livländischen Bauernzustandes, seit Eröffnung der Kommission zur Ausführung der am 20ten Februar 1804 ergangenen Bauer-Verordnungen."(latviešu val. Viedokļi par Livonijas zemnieku stāvokļa uzlabošanas vēsturi kopš 1804. gada 20. februāra, kad tika atklāta komisija zemnieku rīkojumu izpildei.), 1807, 214 – 6 – 10a, Vidzemes bruņniecības arhīvs, LNA_LVVA, 6. - 7.

¹²⁹ Frīdrihs fon Zīverss, "Priekšlikums Vidzemes guberņas valdei", 1804, 4 – 14 – 475, Vidzemes guberņas valdes arhīvs, LNA_LVVA, 3. - 6.lp.

¹³⁰ Fon Zīverss, "Priekšlikums Vidzemes guberņas valdei", 1804, LNA_LVVA, 4 – 14 – 475, , 4.lp

¹³¹ Ibid.

¹³² "Sarakste ar Baltijas ģenerālgubernatoru un komisijām par zemnieku zemju revīziju veikšanu un par revīzijas komisiju darbu organizāciju", 1805, 4 – 14 – 480, Vidzemes guberņas valdes fonds, LNA LVVA, 18. lp.

¹³³ J. Zutis, “Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi”, 40.

¹³⁴ Ibid, 42. – 43.

Vairumu šo punktu Pēterburgas komisija gan neapstiprināja, bet iekšlietu ministrs deva zaļo gaismu diviem punktiem:

- 1.Zemnieku likumu kodeksa izstrādi;
- 2.Pagasta tiesas instrukcijas izstrāde.¹³⁵

Pēc neveiksmes Pēterburgā Vidzemes muižniecība turpināja pretoties aprinķu revīzijas komisiju darbībai, kas izpaudās sēžu neapmeklēšanā un revīzijas komisijai nepieciešamo ziņu nesniegšanā. Vislabākais piemērs šajā sakarā ir minama Pērnavas revīzijas komisijas priekšsēdētāja Semjona Draškeviča (*Семен Иванович Драшкевич-Перновский*) sūdzība 1805.g. 29.aprīlī ģenerālgubernatoram grāfam Frīdriham Bukshēvdenam (*Friedrich von Buxhöwden*, ģenerālgubernators 1803 - 1806) par to, ka neviens ieceltais komisijas loceklis nav uzsācis savu darbu.¹³⁶ Arī Rīgas revīzijas komisijas priekšsēdētājs Aleksandrs Arseņevs (*Александр Арсеньев*) raksta par vispārēju nekārtību komisijas darbībā, kāda bija viņa ierašanās brīdī Rīgā.¹³⁷ Par šiem un līdzīgiem ziņojumiem no Tērbatas un Cēsu komisijām iekšlietu ministrs attiecīgi ziņoja Aleksandram I.¹³⁸

Tā kā Krievija gatavojās karam ar Napoleonu un cars vēlējās atrisināt iekšpolitiskās lietas ātri, tad uz iepriekš minēto sūdzību pamata viņš 1805.gada 5.jūlijā parakstīja īpašu reskriptu, kas bija adresēts ģenerālgubernatoram Bukshēvdenam.¹³⁹ Tajā Aleksandrs I bija skaidri paudis trīs lietas, kuras būtiski skāra revīziju komisiju tālāko darbību:

- 1.Muižu revīzija jāveic vasaras mēnešos;
- 2.Sodīt muižniekus, kuri komisijai nesniedz nepieciešamās ziņas;
- 3.Sodīt tos komisijas locekļus, kuri atsakās pildīt savu pienākumu.¹⁴⁰

Pēc šī reskripta publicēšanas arī uzsākās revīzijas komisiju reālā darbība. Tomēr gada laikā kopš 1804.gada Vidzemes zemnieku likuma publicēšanas ieilgušās problēmas jau atstāja sekas zemnieku dzīvē. Pēdējo neapmierinātība ar revīzijas komisiju bija redzama jau Raunas pusē, bet daudz ievērojamāki nemieri norisinājās Tērbatas pusē, kuri pārņēma arī daļu Igaunijas guberņas un mazākā mērā izpaudās arī Vidzemes latviešu daļā. Šie nemieri bija jau sekas, revīzijas komisijas darbībai.

¹³⁵ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 209.

¹³⁶ "Sarakste ar Baltijas ģenerālgubernatoru, ar aprinķu revīziju komisijām sakarā ar to sastāvu apstiprināšanu, revīzijas darbu organizāciju u.c." 1805, 4 – 14 – 477, Vidzemes guberņas valdes fonds, LNA LVVA, Rīga, 79. lp.

¹³⁷ Ibid, 66.lp.

¹³⁸ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 48.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, 48 – 49.

2.2. Tērbatas zemnieku nemieri

Kā iepriekš vispārīgi minēts, tad cēlonis lielākajiem zemnieku nemieriem kopš Kauguru nemieriem bija Tērbatas revīzijas komisijas paveiktais darbs, kas nekādā mērā neapmierināja zemniekus, it sevišķi kalpus. Pretējās domās gan bija guberņas valde un muižniecība, jo tieši Vidzemes igauņu daļā jeb Pērnavas un Tērbatas revīzijas komisiju aprīņķos bija salīdzinoši vismazāk problēmu, sevišķi pēdējā.

Tā kā Tērbatas revīzijas komisija bija darbojusies vislabāk, tad kā par pateicību landrāts Otto fon Pistolkorss (*Otto Friedrich von Pistohlkors*) Tērbatas revīzijas komisijas priekšsēdētājam Sergejam Puščinam (*Сергей Иванович Пущин*) nosūtīja visas Vidzemes muižniecības vārdā vēstuli, kurā slavēja viņa spēju gan vienoties ar muižniecību, gan arī nomierināt zemnieku prātus.¹⁴¹ Tomēr slavēt Puščinu bija aplami, jo viņa komisijas sastādītās vaku grāmatas kļuva par *casus belli* Tērbatas zemnieku nemieriem.

Vaku grāmatās ierakstītās kļaušas un nodevas bija tādas pašas kā iepriekš, kas zemniekiem deva pārliecību, ka nav veikta pareiza viņu zemes un darba novērtēšana.¹⁴² Sakarā ar šādu secinājumu, kas bija, domājams, lielākajā daļā zemnieku, tie atteicās pieņemt vaku grāmatas un līdz ar šo brīdi var teikt, ka uzsākās zemnieku streiks, kam bija sākotnēji pasīvs raksturs. Tas izpaudās ne tikai vaku grāmatu nepieņemšanā, bet arī tajā, ka zemnieki neizvēlējās savus zemes tiesnešus.¹⁴³ Šāda veida pretestība ļoti biedēja civilgubernatoru fon Rihteru, kurš brīdināja Kočubeju par iespējamo zemnieku sacelšanos.¹⁴⁴

Tieši tāpēc Vidzemes guberņas valde šajā sakarā jau jūnija beigās no Kurzemes guberņas uz Vidzemi pieprasīja nosūtīt kazaku vienības no 17. Grekova kazaku pulka.¹⁴⁵ Precīzāk – no šī pulka vienu sotņiku¹⁴⁶ ar diviem harunžiem¹⁴⁷, diviem unteroficieriem, 100 kazakiem un 200 zirgiem.¹⁴⁸

¹⁴¹ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 210.

¹⁴² J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 51.

¹⁴³ Yuriy Samarin, *Okrainy Rossii*, 193.

¹⁴⁴ Ibid, 194.

¹⁴⁵ "Lieta par kazaku karaspēka izmantošanu zemnieku nemieru apspiešanā sakarā ar zemnieku neapmierinātību par jauno vaku grāmatu ieviešanu u.c. lietām.", 1805, Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 8. lp.

¹⁴⁶ Krievu val. *сотник* - Kazaku armijas militārā pakāpe, kura pielīdzināma leitnanta pakāpei.

¹⁴⁷ Krievu val. *хорунжий* - Kazaku armijas militārā pakāpe, kura pielīdzināma jaunākajam leitnantam.

¹⁴⁸ "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 8. lp.

Šo vienību galvenais štābs atradās Valmierā, un tās tika sadalītas trijās daļās Rīgas, Pēterburgas un Pērnavas ceļu apkārtnē, kas bija ne tālāk kā 25 verstis¹⁴⁹ no štāba.

Tomēr ar šīm vienībām bija pa maz, jo situācija saistībā ar zemnieku neapmierinātību, nākot rudenim, tikai pasliktinājās. Šajā sakarā tika pieprasīts papildu kazaku karaspēks, kuru izvietoja gan Cēsu, gan Tērbatas apriņķī.¹⁵⁰ Grāfs Bukshēvdens ziņojumā fon Rihteram arī norāda, ka kazaku vienības pildīja gan zemes policijas darbu, kā arī piedalījās zemnieku nomierināšanā.¹⁵¹

Jebkura cita armijas vienība nebija spējīga veikt šāda veida pienākumus ar tādu atbildības izjūtu pret priekšniecību kā kazaki. Tas ir tāpēc, ka kazaki vienmēr pildīja valdnieku pavēles bez žēluma un bailēm. Kazaku vienības parasti piesaistīja situācijās, kad saprata, ka ar vietējām armijas vienībām nepietika. Un te klāt nāca arī otrs aspekts, uz kuru cerēja muižniecība – bailes, kuras kazaki tipiski izraisīja zemniekos. Viņi ar savu briesmīgo rīcību piespieda zemniekus bēgt uz Pleskavas guberņu.¹⁵²

Šīs izvietotās kazaku vienības tika izmantotas arī Igaunijas guberņā, kur arī rudenī bija uzsākušies zemnieku nemieri.¹⁵³ Igaunijas guberņā tie sacēlās sakarā ar to, ka Vidzemē zemniekiem bija, kā Igaunijas zemnieki domāja - labāki jaunie zemnieku likumi un kalpiem šeit bija mazākas kļaušanas, salīdzinot ar viņiem.¹⁵⁴

Tomēr izvietotās kazaku vienības un viņu darbība nenobaidīja zemniekus Tērbatas pusē. Par nemieru sākumu var uzskatīt septembra beigas, kad zemnieki atteicās pieņemt tiem izsniegtās vaku grāmatas. Zemnieku nemieri bija izvērtušies ļoti plaši, jo, piemēram, jau pašā oktobra sākumā uz Sangastes pagastu tika pieprasītas divas armijas rotas nemieru apspiešanai.¹⁵⁵

Notiekošais Tērbatas apriņķī bija ļoti augsta līmeņa precedents, jo civilgubernators fon Rihters pat bija ziņojis uz Pēterburgu iekšlietu ministram Kočubejam, lai noskaidrotu, kā vajadzētu pareizāk rīkoties nemieru apspiešanā. Pēterburgā šī iemesla dēļ uz cara rīkojuma pamata apspriedās iekšlietu, kara un tieslietu ministri par rīcības plānu nemieru izbeigšanā.¹⁵⁶ Kočubejs, apspriedies ar ministriem par rīcības plānu, tad attiecīgi savā atbildes vēstulē fon Rihteram (fragments no vēstules 5.att.) atbild, ka pēdējais drīkst izmantot parasto karaspēku, kas atrodas Vidzemes

¹⁴⁹ Versts – krievu garuma mērvienība, 1066,8m.

¹⁵⁰ "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 44.lp.

¹⁵¹ Ibid, 40.lp.

¹⁵² Arveds Švābe, *Latvijas vēsture 1800 – 1914*, (Daugava, 1962), 86.

¹⁵³ "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 40.lp.

¹⁵⁴ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 51.

¹⁵⁵ "Lieta par Rīgas garnizona pulka divu rotu izmantošanu priekš zemnieku nemieru apspiešanā Sagnicas pagastā, Tērbatas apriņķī", 1805, 3 – 5 – 578, Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, LNA LVVA, 2.lp.

¹⁵⁶ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 55.

gubernā, kā arī tur esošās kazaku vienības.¹⁵⁷ No šīs vēstules ir arī saprotams, ka Aleksandrs I bija lietas kursā par notiekošo, jo Kočubejs norāda vēstulē arī uz to, ka caram patiktos, ja kazaku vienības tiktu izmantotas zemnieku nemieru apspiešanā un stāvokļa kontrolēšanā.¹⁵⁸ Tā kā cars uz šo brīdi bija ceļā uz Vīni sakarā ar tuvojošos Napoleona uzbrukumu Austrijai, tad viņam bija nepieciešams pēc iespējas ātrāka nemieru apspiešana ar jebkuriem līdzekļiem, jo iekšējās problēmas, sevišķi tuvu valsts robežai tajā brīdī līdz pat Napoleona atkāpšanās brīdī no Krievijas bija ļoti bīstamas Krievijas impērijai.

Jau oktobra vidū¹⁵⁹ un beigās zemnieku nemieri tika apspiesti, bet kazaku vienības tur palika vēl kādu laiku, lai nodrošinātu mieru Tērbatas apriņķī. Kazaku darbība nemieru apspiešanā un viņu klātesamība nodrošināja turpmāku mierīgu Tērbatas revīzijas komisijas darbību, kā arī nodrošināja to, ka zemnieki pieņems jaunās vaku grāmatas.¹⁶⁰

Netieši šajā sakarā J.Samarins ir ielicis vienu interesantu tekstu no kāda revīzijas komisijas priekšsēdētāja, neminot viņu vārdā, kurš uzrakstījis latviešu raksturojumu.¹⁶¹ Šis priekšsēdētājs min to, ka latviešiem ir bezizmēra padevība no visas sirds un dvēseles pret Valdnieku Imperatoru, sevišķi Valmieras apriņķī, kur iepriekš risinājās nemieri (te autors domā tieši Kauguru nemierus), un ka viņi ir gatavi pildīt jebkuru cara gribu, pat ja viņi kļūtu nabadzīgāki un viņu stāvoklis pasliktinātos.¹⁶² Šāds raksturojums vairāk vai mazāk atbilst patiesībai, jo zemnieki gan Tērbatas, gan Kauguru u.c. nemieros taisnību meklēja pie krievu ierēdņiem, kuri nebija ļaunajai muižniecībai pakļauti, bet tieši caram un caur tiem zemnieki redzēja cara rūpes un būšanu klāt pie zemniekiem. Šāda ideja saglabājās līdz pat 1.PK.

Tērbatas zemnieku nemieri nepalika bez sekām. Kā ievērojamākās un tiešākās bija Pēterburgas komisijas izstrādātā un Vidzemes gubernas valdes piespiedu kārtā izdotā patente ar ķeizara parakstu 1806.g. 13.jūnijā, kura noteica, ka klaušu darba ilgums dienā drīkstēja būt tikai 12 stundas, jo līdz tam brīdim kalpu varēja teorētiski nodarbināt visu diennakti.¹⁶³ Tā arī noteica, ka kalpus nedrīkst nodarbināt naktīs, kā arī minētās 12 stundu darbadiena attiecas skaitot visu veidu

¹⁵⁷ "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 63. – 64.lp.

¹⁵⁸ Ibid, 63.-65.lp.

¹⁵⁹ Darbā pieminētie Sangastes zemnieku sacelšanās jau izbeigusies oktobra vidū, par ko tika ziņots Rīgas garnizona pulka priekšniekam Ivanam Emmem(Иван Федорович Эмме), no: "Zemnieku nemieru apspiešana Sagnicas pagastā", 1805, 3 – 5 – 578, LNA LVVA, 8.lp.

¹⁶⁰ "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 70.lp.

¹⁶¹ Yuriy Samarina, *Okrainy Rossii*, 197.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 61.

darbus kopā.¹⁶⁴ Šī ideja par kalpu stāvokļa uzlabošanu nāca no Rīgas revīzijas komisijas priekšsēdētāja Arseņeva puses. Tomēr tas bija 19.gs. sākums, kur galvenais ienākumu devējs bija naturālā saimniecība, kur bez šāda veida darbaspēka nevarēja iztikt.¹⁶⁵ Pēterburgas komisija gan atbalstīja šo ideju, ko arī beigās izdevās realizēt, bet Arseņevs bija nepatīkams visai muižniecībai, kā arī caram nebija vēlme konfliktēt ar muižniecību, un tieši tāpēc arī nācās viņam pamest priekšsēdētāja amatu.¹⁶⁶

Kā otras sekas, kas attiecās uz zemes taksāciju un nodevām, bija 1806.gadā Vidzemes landtāga piedāvājums veikt izmaiņas zemnieku pļavu vērtības piešķiršanā, jo vēlējās celt vērtību zemnieku pļavām un līdz ar to arī ienākumus muižai.¹⁶⁷ Baltijas ģenerālgubernators Bukshēvdens šīs izmaiņas neieviesa, minot kā vienu no būtiskajiem iemesliem tieši zemnieku nemierus guberņā, kuri, viņaprāt, nevienam nav vajadzīgi.¹⁶⁸ Tamlīdzīgās domās par jebkādam zemnieku likumu izmaiņām bija arī iepriekšējais ģenerālgubernators Goļicins, kurš minēja, ka jebkādas nodevu izmaiņas vienā vai otrā guberņā (domājot par Vidzemes un Igaunijas) novedīs pie zemnieku nemieriem, jo vienā guberņā uzskatīs, ka otrā ir vieglāk un *vice versa*.¹⁶⁹

2.3.Muižniecības neapmierinātība un strīds starp landrātu fon Budenbroku un fon Zīversu

Tas, ka būs papildinājumi 1804.g. Vzl., jau bija skaidrs faktiski tūlīt pēc to izsludināšanas, jo visos līmeņos un no visām pusēm nāca dažādu veidu sūdzības - gan no zemnieku, gan muižniecības puses. Tās visas pēc būtības bija dažāda veida sūdzības par revīzijas komisiju darbību.

Tagad gan ir vērts aplūkot to, kas notika likumdevēja pusē, kur bija daudz sūdzību no muižniekiem, kā arī no valdības puses. Sākotnējo sūdzību raksturs, kā jau norādīts šīs nodaļas sākumā, bija no revīziju komisiju priekšsēdētājiem līdz 1805.gada vasarai, kuri norādīja, ka muižniecība neuzsākot darbu revīzijas komisijās. Tomēr izšķirošās sūdzības, kuras ietekmēja papildpunktu izveidi, bija sakarā ar Rīgas, un sevišķi ar Cēsu revīzijas komisiju darbību.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 212.

¹⁶⁶ Ibid, 212. – 213.

¹⁶⁷ Rīgas ģenerālgubernatora vārdā, "Par Vidzemes pļavu vērtējuma atstāšanu nemainīgu uz iepriekšējiem noteikumiem", 1806, Nr. 22146, Krievijas impērijas likumu grāmatas 29.daļa, 317.

¹⁶⁸ Krievijas impērijas likumu krājuma Nr.29 likums Nr. 22146. 317.

¹⁶⁹ Juhan Kahk, *Ostzeiskij put' perekhoda ot feodalizma k kapitalizmu: krest'jane i pomeschiki Ēstljandii i Lifljandii v XVIII - pervoj polovine XIX veka*, (Eesti Raamat, 1988), 208.

Priekšvēsture saistībā ar Cēsu revīzijas komisijas darbību ir tieši saistāma ar tās priekšsēdētāju I.Repjevu un darbā bieži pieminēto landrātu Frīdrihu fon Zīversu, kurš jau paspēja izrādīt pretestību Pēterburgā saistībā ar nodaļas sākumā minētajiem 29 punktiem, kurus izstrādāja landtāga izveidotā speciālā komisija. Tā kā cars cienīja fon Zīversa viedokli, tad arī beigās netika pieņemti šie 29 punkti.

Fon Zīversa saistība ar Cēsu revīzijas komisiju bija tāda, ka viņš bija tās loceklis un starp viņu un vietējo muižniecību izvērās atklāta veida konflikts par vairākām lietām. Ir gan vērojama atšķirība tajā, kāda veida apsūdzības piemin faktiski Jurija Samarina stilā rakstošie vēsturnieki (starpkaru un padomju laika) un vācbaltietis A.Tobīnu. Pirmie par galveno apsūdzību pret fon Zīversu min reversu¹⁷⁰ pārbaudi, jo igauņu daļā revīzijas komisijas uzticējās muižnieku iesniegtajiem reversiem.¹⁷¹ Savukārt vācbaltietis A.Tobīns min apsūdzības, kurās cietīs zemnieki.¹⁷² Sūdzību pamatā bija muižām noteiktās pagaidu nodevas vai cita veida nodevas samazinātā apmērā, kuras būtu beigās bijušas daudzreiz jāpalielina, kas potenciāli varētu būt pamats jauniem zemnieku nemieriem.¹⁷³

1806.gada vasarā sasauktajā landtāgā izskatīja arī fon Zīversam piedēvētās apsūdzības, jo viņš kopš 1805.gada bija rīkojies pret landtāgu un bija pretējos uzskatos ar to. Tā kā landtāgā viņš neatbildēja uz šīm uzdotajām apsūdzībām, tad tas nolēma nosūtīt uz Pēterburgu visas muižniecības vārdā sūdzību par Cēsu revīzijas komisijas darbību un personīgi par fon Zīversu un I.Repjevu.¹⁷⁴

Aleksandrs I šajā sakarā 1806.gada jūlija vidū atbildēja ar reskriptu, kur aizrādīja muižniecībai par to, ka tā pārmet revīziju komisiju darbību, bet arī divās lietās piekāpās: atlaida no amata Frīdrihu fon Zīversu un ļāva veikt Cēsu revīzijas komisijas darbības pārbaudi.¹⁷⁵ Šāda lēmuma pamatā bija ārpolitiskā situācija saistībā ar Napoleonu un viņa uzvaras gājienu Eiropā. Krievijas sabiedrotie krita Napoleona rokās un caram Aleksandram I šajā laikā vismazāk vajadzēja iekšpolitiskās nesaskaņas un nemierus. Tāpēc arī viņš, kaut jel būdams draudzīgās attiecībās ar fon Zīversu, tomēr pakļāvās vairākuma spiedienam. Tomēr karš ar Napoleonu šo situāciju atstāja

¹⁷⁰ Reverss šeit ir par saistībām, kuras bija papildus jāpilda zemniekam pret muižnieku tur, kur zemes lielums nebija precīzi zināms.

¹⁷¹ Reversi bija muižnieka iesniegts rakstveida solījums komisijai, ka zemnieka zeme vaku grāmatās atbilst deklarētajai īpašuma vērtībai. Šādus reversus izsniedz lielākajā daļā muižu, jo zemes uzmērīšana pilnībā Vidzemes guberņas latviešu daļā bija pabeigta tikai dažām muižām. Šie reversi bija jāpierāda ar kadastru, un ja izrādītos, ka uzliktā iedomātā vērtība bija augstāka, tad muižniekam būtu jāapmaksā zemniekam tā "paaugstinātā daļa" No: A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800 – 1914*, 87. un J. Zutis, "Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi", 70. – 71.

¹⁷² Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 215.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid, 216. – 217.

¹⁷⁵ Ibid, 218. – 219.

novārtā un konflikts starp fon Zīversu un konservatīvo muižniecības daļu, sevišķi pret landrātu Gustavu fon Buddenbroku (*Gustav von Buddenbrock*) varēja turpināties.

Neilgi pēc Tiltzītes miera noslēgšanas 1807.gadā cars varēja pieslēgties šim ieilgušajam strīdam starp abiem iepriekš minētajiem landrātiem. Cars lika iekšlietu ministram noskaidrot lietu apstākļus un mēģināt abas puses samierināt, kas arī izdevās.¹⁷⁶ Kopīgiem spēkiem viņi sastādīja 11 punktu piezīmes, kuras kļuva par pamatu 1809.gada Vzl. papildinājumiem.

Tomēr šī salīgšana un punktu izstrādāšana nevirzīja lietas līdz likumprojekta izstrādei un apstiprināšanai. Pēterburgas komisija līdz pat 1808.gada 15.augustam turpināja izskatīt tieši 50 sūdzības, kuras bija nākušas līdz 1806.g sakarā ar Cēsu revīzijas komisijas darbību. Tam pamatā bija fon Zīversa darbība Pēterburgā, jo viņš sniedza Pēterburgas komisijai ziņas par zemnieku stāvokli gubernā, kā arī par biežo muižnieku ļaunprātību, sniedzot ziņas par zemnieku zemēm.¹⁷⁷

Šo saasinājušos situāciju Pēterburgas komisija ar valdības palīdzību jau sāka atrisināt 1808.gada vasaras sākumā, kad, vispirms, tika paziņots Vidzemes gubernatoram fon Rihteram par attiecīgi visu 50 sūdzētāju (6.att. fragments no sūdzētāju saraksts) sodīšanu ar “stingru rājienu”, skaidrojot to kā “Viņa Ķeizarišķās Majestātes” darbības apšaubīšana.¹⁷⁸ Šo sodu izpildīja tikai vasaras beigās. Soda pamatojumam ir divi aspekti - pirmkārt, tieši ar cara labvēlību tika dibinātas šīs revīzijas komisijas un, otrkārt tika atzīts, ka 1804.gada Vzl. atšķīrās no Vidzemes tiesību pamatprincipiem un no dzīves realitātes, galvenokārt runājot par “Instrukciju priekš revīziju komisijām”.

Strīds par un ap Cēsu revīzijas komisijas darbu izbeidzās līdz ar iepriekš minēto 1808.g. 15.augustu, kad iekšlietu ministrs izdeva ukazu¹⁷⁹, kas kļuva par pamatu 1809.gada Vzl. papildpunktiem.

Atgriežoties pie zemniekiem jānorāda, ka pēc 1805.g. Tērbatas zemnieku nemieriem līdz pat 1814.gadam faktiski neizcēlās lielāka mēroga zemnieku nemieri. Tam bija trīs iemesli:

1. Kazaku vienību klātbūtne lielajās pilsētās faktiski visā laika posmā;
2. Lauksaimniecības produktu trūkums un bads (1806. – 1809.g.);
3. Napoleona karš (1810. – 1812.g.).

¹⁷⁶ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 73. – 74.

¹⁷⁷ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 223. – 224.

¹⁷⁸ "Projekts attiecībā uz Vidzemes gubernatoru sakarā ar muižnieku sūdzībām par Cēsu revīzijas komisiju" 1808, 7424 – 1 – 1, Vidzemes lietu izskatīšanas komiteja Pēterburgā, LNA LVVA, 13.lp.

¹⁷⁹ Iekšlietu ministra vārdā izdots ukazs, “Papildus instrukcija priekš izveidotās Vidzemes mērniecības revīzijas komisijas darbības un 1804.gada zemnieku likumiem”, 1808, Nr. 23224., Krievijas impērijas likumu krājums Nr.30

No šiem trim kā vissvarīgākais ir jāatzīmē zemnieku bads Baltijas guberņās, kas aizsākās 1806.gadā, kad Vidzemē un Kurzemē bija ļoti sliktas ziemāju ražas.¹⁸⁰ Situāciju vēl vairāk pasliktināja Krievijas armijas karaspēka virzīšana pavasarī uz Vācu zemēm, lai cīnītos pret Napoleona spēkiem, kas atņēma jau tā trūkstošo lauksaimniecības produkciju.¹⁸¹ LVVA atrodamas vairākas zemnieku sūdzības sakarā par savu slikto stāvokli un sevišķi par muižnieku ļaunprātīgo attieksmi, kad pēdējie daudzviet izsniedza daudz mazāk apjoma labības, nekā guberņas valde bija noteikusi. Tikai ar 1809.gada 5.janvāra ukazu, kas noteica muižniekiem apgādāt savus dzimtcilvēkus ar uzturu, kā arī neražas izbeigšanās uzlabojās zemnieku stāvoklis.¹⁸²

Zemnieki jebkurā gadījumā bija vispārējā neapmierinātībā ar valdošo kārtību, pat pēc 1805.gada, kad tika izsniegtas vaku grāmatas, kā arī visumā apstākļu pasliktināšanās tikai palielināja iespēju izvērsties zemnieku nemieriem, kuri gan neizvērsās. Šajā sakarā var piekrist J.Zuša viedoklim, neņemot vērā viņam raksturīgās padomju idejiskās klišejas, kas skan šādi:

“(..)bads vēl vairāk paasināja šķiru antagonismu, un tikai zemnieku fizisko spēku novājināšanās aizkavēja atklātu nemieru uzliesmošanu.”¹⁸³

2.4.1808.gada 15.augusta ukazs un 1809.gada Vidzemes zemnieku likumu papildinājumi

Iekšlietu ministra izdotajā ukazā par papildpunktiem 1804.g. Vzl. Mērniecības revīzijas komisijas instrukcijai tiek atklāts, ka papildpunkti tika izstrādāti, pamatojoties no dažāda veida muižnieku sūdzībām par Cēsu revīzijas komisijas darbību.¹⁸⁴ Kā apstākļi, kuri tika uzskatīti par nepilnīgiem, tiek galvenokārt minēti saistībā ar nodokļiem un vaku grāmatām, un tikai divi punkti bija saistībā ar zemnieku tiesāšanu.¹⁸⁵ Pašos papildpunktos tiek galvenokārt noregulētas šādas lietas:

1. stingra nodevu regulācija;
2. reversu un vaku jautājums;
3. tieslietas un saimnieku ar pagasta tiesnešu sodīšanas noteikumi.¹⁸⁶

¹⁸⁰ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 75.

¹⁸¹ Ibid, 75. – 76.

¹⁸² Ibid, 81.

¹⁸³ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 83.

¹⁸⁴ Iekšl. ministra izdotais ukazs Nr.23224 "Papildpunkti Vidzemes guberņas izveidotās mērniecības komisijas instrukcijai un 1804.g. Vzl." Krievijas impērijas likumu krājuma sējums Nr. 30, 522.

¹⁸⁵ Ibid, 522. - 524.

¹⁸⁶ Ibid, 524. - 525.

Šie papildpunkti nāca vairāk par labu tieši zemnieku kārtai, sevišķi saimniekiem, jo, pirmkārt, stingri noregulēja, ka 1/8 daļa no maksājamām nodevām ir obligāti jānodod natūrā. Otrkārt, paaugstinātu reversu gadījumā piespieda muižām veikt tūlītēju uzmērīšanu, kas lielākoties sekmētos ar nodevu atmaksu zemniekiem, kā arī muižām lika obligāti un tūlītēji noņemt no zemnieku zemes tās valdījumā pieliktās pēdējo zemes, kas automātiski samazinātu zemnieku nodevas. Treškārt, zemnieku tiesnešiem un saimniekiem nedrīkst atņemt viņiem dotās tiesības, kā arī tos nedrīkst nekādā veidā patvaļīgi sodīt bez tiesas lēmuma.¹⁸⁷

Pēc šī ukaza sākās arī aktīva sarakste un sanāksmes piecu mēnešu garumā starp landtāga deputātiem un Pēterburgas komisiju, kuru laikā tika galvenokārt spriests par klausām un nodevām, kas jānodod zemniekam.

Īpašu uzmanību ir vērts pievērst landrātu fon Budenbroka un fon Gersdorfa iesūtītajām pārdomām par 15.augusta ukazu¹⁸⁸, kurā iztīrāja ne tikai visus punktus, bet piedāvāja izskatīt vairākus punktus, kurus vajadzētu pielikt jaunajā likumā. Tā kā abi landrāti bija arī Vidzemes landtāga pārstāvji Pēterburgas komitejā, tad šīs pārdomas jāuzskata par visas Vidzemes muižniecības domām. Viņi norādīja uz to, ka visi punkti ukazā bija pretrunā ar 1804.g. zemnieku likumu pantiem. Faktiski visas piedāvātās izmaiņas lielākoties izbeigtu pretrunas starp likumiem, bet tās lielākoties negatīvi skartu zemniekus. Daudzos jautājumos viņi netieši atsaucās uz ideju, ka nepilnvērtīgi un neizprotami punkti potenciāli varētu izraisīt zemniekos neapmierinātību. Tas liecina tikai par to, ka neapmierinātības atklāta izrādīšana bija psiholoģiski ietekmējusi valdību un it sevišķi muižniecību.

Kā labs piemērs ir landrātu piedāvātais risinājums reversu jautājumā. Viņi skaidroja, ka ir zemnieku trūkums uz arkla¹⁸⁹ un viņi plānoja nevis palielināt pašu zemnieku skaitu, bet gan mākslīgi celt arkla vērtību no noteiktajiem 80 uz 96 dālderiem, kas palielinātu zemnieku skaitu uz arklu tikai par četriem cilvēkiem.¹⁹⁰

Izsludināto 1804.g. Vzl. papildpunktu ievadā ir kodolīgi raksturota iepriekšējā apakšnodaļā izklāstītās problēmas, un no ievada noprotams, ka 50 muižnieku ziņojums bijis kā pamats jauno

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ "Landrātu fon Budenbroka un fon Gersdorfa pārdomas par 1808.g. 15.augusta ukazu, tulkojums krievu val." 1808, LNA LVVA, 7424 – 1 – 1, 112. – 130.lp.

¹⁸⁹ 1 arklis ir zemnieku saimniecība ar platību starp 108 un 200 hektāriem. Un tā vērtība 19.gs. sākumā bija noteikta 80 dālderu kopsummā, kas bija zemnieka faktiskā gada nomas maksa par arklu zemes.

¹⁹⁰ "Landrātu pārdomas", LNA LVVA, 7424 – 1 – 1, 116. – 120.

papildpunktu ieviešanai.¹⁹¹ Tajā pašā ievadā tika noteikts par četru revīziju komisiju atcelšanu un jaunas Mērniecības revīzijas komisijas ieviešanu,¹⁹² kas faktiski bija Valkas revīzijas komisijas paplašinājums. Šīs komisijas darbība un tās nozīme tālākajā vēstures gaitā un attiecībās starp zemniekiem un muižniecību bija ļoti liela. Un kā būs redzams noslēdzošajā nodaļā, tad tieši tās darbības rezultāti neapmierināja zemniekus, kas daudz kur pārvērtās nemieros.

Apskatot jaunus pantus, pirmie ir tieši par reversiem, kuru apmaksā nemainījās, bet tā vietā izmainīja mērīšanas principu.¹⁹³ Muižniekam ļāva veikt “mazo mērīšanu”, jeb izmērīt pa vienai no katra veida zemnieku zemes (arkla, pušelnieku(1/2 arkla), ceturksnieki(1/4 arkla) un asmitnieki(1/8 arkla)) un piedāvāt šīs vērtības pārējiem saimniekiem, pēc kurām sastādīt vaku grāmatas.¹⁹⁴ Ja gadījumā saimnieki nepiekrītu, bija jāveic pilnīgā zemes mērīšana, kura parasti arī nenotika.¹⁹⁵

Nākamie panti, kuru nozīme ir daudz būtiskāka un tiešāk skāra zemnieku dzīvi, ir par zemju izslēgšanu no saimnieku īpašuma, ja neatradās viņa valdījumā, un nodevu un kļaušu noteikšanu zemnieku zemēm.¹⁹⁶ Kļaušu lielumu no kopējā zemnieku maksājuma pacēla līdz 7/8 no kopējo nodevu summas, bet tika pieņemts Arseņeva piedāvājums par 12 stundu darba dienu un darbs naktī tika rēķināts ar 1,5 vērtību.¹⁹⁷ Šajā sakarā ir būtiski arī minēt, ka no katra strādātspējīga zemnieka drīkstēja prasīt maksimums tikai 4 dālderus¹⁹⁸, no kuriem liela daļa tika nomaksāta kļaušu veidā. Salīdzinot ar iepriekšējo likumu, tika stingri noteiktas arī zvejnieku kļaušas.

Būtiskus uzlabojumus šie papildus panti deva tieši kalpiem un vaļiniekiem, kam tika gan noteikta samaksas lielums, kā arī tika apgrūtināta pēdējo pārdošana, aizliedzot tos pārdot uz igauņu daļu un *vice versa*.¹⁹⁹

Pārējie panti pamatā ir tehniska satura, kuri nosaka, ko un kā aprēķināt, un mērniecības revīzijas komisijai paredzētie panti paredz tās darbības principus.

¹⁹¹ Cara apstiprinātais ukazs Nr. 23505 “Papildus panti un skaidrojumi 1804.gada 20.februārī izdotajiem Vidzemes zemnieku likumiem un Mērniecības Revīzijas komisijas instrukcijai”, 1809, Krievijas impērijas likumu krājuma sējums Nr. 30, 817.

¹⁹² Ibid, 817.

¹⁹³ Ibid, 817. – 819.

¹⁹⁴ Krievijas impērijas likums Nr. 23505, 818.

¹⁹⁵ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 83.

¹⁹⁶ Krievijas impērijas likums Nr. 23505, 819.

¹⁹⁷ Ibid, 821.

¹⁹⁸ 1 Dālderis = 90 graši, jeb kopā 360 graši, kas ir 4 dālderis, kas katram zemniekam bija oficiāli jāmaksā. No tiem muižnieks katram atmaksāja galvas nodokli 28,8 grašu apmērā, līdz ar to katram zemniekam bija jāmaksā 331,2 graši. Skatīt: Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 242.

¹⁹⁹ Krievijas impērijas likums Nr. 23505, 826. – 828.

Noslēdzot šo nodaļu, ir vērts apskatīt, ko likumu izstrādātājs (Pēterburgas komisijas) saka par to, ko zemnieki ieguva no 1804.g. Vidzemes zemnieku likumiem. kā arī no 1809.g. papildpunktiem.²⁰⁰ Viņu mērķis bija uzlabot zemnieku stāvokli, nekaitējot muižniecībai un tās labklājībai.²⁰¹

Pirmkārt, likuma izstrādātāji atzīst trīs būtiskas lietas, kuras bija pastāvējušas zemnieku dzīvē līdz 1804.gadam:

1. Visatļautība zemnieku sodīšanā, kam ticis likts gals, izveidojot tiesas, kuru jurisdikcijā nonāk sodu uzlikšana un to izpildīšana;
2. Zemniekam līdz šim nebija nekādas īpašumtiesības, bet ar jaunajiem likumiem tam tika piešķirtas tiesības uz kustamo mantu;
3. Nenoteikti klausu un daļēji noteikti nodevu apmēri, kurus muižnieks varēja palielināt pēc savas iegribas, bet pēc 1804.g. Vidzemes zemnieku likuma tika stingri noteikts to apmērs;²⁰²

Pirms uzlabojumiem pēc 1809.g. tiek iestarpināts fakts par zemnieku zināšanām par notiekošo Eiropā, ar to domājot cilvēku vienlīdzību un atbrīvošanu no dzimtbūšanas.²⁰³ Tas bija sakarā ar to, ka likumdevējs bija faktiski aizmirsis lielāko zemnieku daļu – kalpus un vaļiniekus. Tiem, kā iepriekš minēts, 1804.gada likumā tika paredzēti tikai daži panti. Vaļinieku un kalpu izraisītajos nemieros gan pirms, gan pēc šī likuma izskanēja idejas par brīvību un cilvēku vienlīdzību, kas lika ierēdniecībai izstrādāt arī noteikumus priekš šiem cilvēkiem.

Tālāk piezīmēs tiek parādīti uzlabojumi zemniekiem no 1809.g. papildpunktiem, salīdzinājumā ar 1804.gadu, kur primāri tiek parādīti uzlabojumi tieši kalpiem un vaļiniekiem, kas saistās ar tiesisko, sociālo un ekonomisko stāvokli.²⁰⁴ Arī saimnieku kārtai bija uzlabojumi, kuri, pirmkārt, nostiprināja to stāvokli un ierobežoja tiesības padarīt viņus par vaļiniekiem.²⁰⁵ Otrkārt, tiek norādīts, ka saimniekus un pagasta tiesnešus varēja sodīt tikai ar tiesu lēmumiem, kuriem jābūt apstiprinātiem zemes vai galma tiesā.²⁰⁶ Un noslēdzošajā daļā bija par nodevām, klausām un uzmērīšanu, kuru stingra noteikšana nāca zemniekiem par labu.²⁰⁷ Pēterburgas komisija lika lielas

²⁰⁰ “Piezīmes par zemnieku ieguvumiem no 1804.g. Vzl. un 1809.g. 28.februāra papildpunktiem”,1810, LNA LVVA, 7424 – 1 – 1, 253.lp.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² “Piezīmes par zemnieku ieguvumiem”,1810, LNA LVVA, 7424 – 1 – 1, 253. – 256.lp.

²⁰³ Ibid, 256.lp.

²⁰⁴ Ibid, 256. – 258.lp.

²⁰⁵ Ibid, 258.lp.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid, 258. – 262.lp.

cerības tieši uz mērniecību, jo tās rezultāti būtu redzami tikai pēc vairākiem gadiem un, visai iespējams, uzlabotu zemnieku stāvokli vēl vairāk.

1804.g. Vidzemes zemnieku likumi atnesa ļoti ievērojamas izmaiņas Vidzemes gubernā. Tās izmaiņas bija tik lielas, ja salīdzina zemnieku tiesisko un ekonomisko stāvokli pirms un pēc 1804.gada. Tomēr zemnieku cerības uz brīvību nepiepildījās, kā arī muižniecības lielā pretestība likumam izraisīja zemniekos atklātu neapmierinātību, kura visspilgtāk izpaudās Tērbatas pusē, kur par ieganstu bija jaunās vaku grāmatas. Bet arī citur notiekošie nemieri, kuru iemesls bija tieši kalpu un vaļinieku sliktais stāvoklis, lika aizdomāties likumdevējam par viņu stāvokli.

Nemieri no vienas puses tika aizēnoti ar ievērojamo muižnieku savstarpējo konfliktu ar Cēsu revīzijas komisiju, kurā tomēr starp rindām parādījās atsauces uz nemieriem. Rezultējās visi šie konflikti ar 1809.gada papildpunktiem, kuru sekas zemnieku dzīvē būs parādīta noslēdzošajā nodaļā.

3.1819.GADA VIDZEMES ZEMNIEKU LIKUMS

3.1. Situācija gubernā un mērniecības revīzijas komisijas darbība

Kopš 1804.g. Vzl. papildpunktu izsludināšanas līdz pat brīvīšanai ievērojamāko nozīmi ieņēma jaunās Mērniecības komisijas darbība, sevišķi latviešu daļā, kur jau kopš 1804.gada bija apgrūtināta mērniecība un zemes kadastrālās vērtības noteikšana. Tās rezultāti ietekmēs zemnieku dzīves ilgi pēc tās darbības noslēgšanas.

Par tās priekšsēdētāju kļuva Krievijas diplomāts Gothards Vilhelms Budbergs (*Gothard Vilhelm von Budberg*), kurš vadīja komisiju visas tās darbības laikā. Pārējie darbinieki bija vācbaltieši, kas ļoti ietekmēja tās galarezultātu pieņemšanu no zemnieku puses. Tās darbību stingri regulēja 1809.g. papildpunkti, bet tomēr liela noteicēja bija Pēterburgas komisija. Kā apgrūtinātākais pasākums sākās pēc 1811.g., kad Pēterburgas komisija lika pārskatīt visas iepriekš izsniegtās vaku grāmatas.²⁰⁸ Tas nozīmēja, ka pēdējās izsniegtās vaku grāmatas kļuva par pagaidu dokumentu un līdz ar to katram muižniekam bija jāiesniedz attiecīgā dokumentācija no jauna, lai attiecīgi mērniecības komisija varētu sastādīt jaunas vaku grāmatas.

Pamata problēmas mērniecības komisijas darbībā bija liekā birokrātija, mērnieku trūkums, kā arī sūdzību daudzums gan no muižniekiem, gan arī no zemniekiem.²⁰⁹ Tas paildzināja darbību par veseliem astoņiem gadiem, noslēdzoties 1823.gadā, kad jau 1804.g. Vzl. ar 1809.g. papildpunktiem bija zaudējuši savu juridisko spēku. Iekšējās problēmas un muižnieku vara pār

²⁰⁸ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 248.

²⁰⁹ Ibid, 250.

komisiju bija redzama vaku grāmatās ierakstīto nodevu daudzumā. To kopējā vērtība, salīdzinājumā ar 18.gs. 2.pusē izdotajām vaku grāmatām visā guberņā tika pacelta par 159%, un dažās draudzēs sasniedzot vairāk kā 200% pieaugumu.²¹⁰ Tās ir sekas tam, ka arkla vērtība tika pacelta par 20 dālderiem, kā arī tika ievērojami palielināta nevērtīgāku zemju vērtība. Pirmie zemnieku nemieri šajā sakarā bija jau 1805.gadā Tērbatas pusē, bet Vidzemes latviešu daļā nemieri tikai sekos pēc Napoleona kara beigām.

Paralēli mērniecības komisijas darbībai ir vērts pieminēt divus senāta ukazus par ierobežojumiem tirgot kalpus. Kā pirmais bija aizliegums pārdot kalpus ārpus guberņas tiem muižniekiem, kuriem nav nekustamā īpašuma Vidzemes guberņā, kas tika pamatots ar 1804.g. Vzl.²¹¹ Īsumā tam par iemeslu bija incidents starp diviem muižniekiem, no kuriem viens notirgoja viņa muižai nepiederošos kalpus Sanktpēterburgā.²¹² Un nākamajā gadā senāts izsludināja ukazu šajā pašā jautājumā sakarā par aizliegumu tirgot kalpus visiem muižniekiem, maskējot tos kā muižas kalpus.²¹³ Un šo likumu, tāpat kā iepriekšējo izstrādāja un iesniedza senātam Vidzemes guberņas komisija, kuras galvenais tiesību akts bija 1804.gada Vzl.

Būtisks jautājums, kas risinājās ar lielām grūtībām Pēterburgas komisijā, bija zemāko instanču tiesu izveide. Respektīvi te ir runa par draudžu un sevišķi pagastu tiesu izveidi Rīgas un Cēsu apriņķos. Vidzemes guberņā netika izveidotas tiesas, pie kā tika vainota landrātu kolēģija. Sūdzībā, kuru izteica Vidzemes gubernators Ivans Repjevs (*Иван Николаевич Репьев*, Vidzemes gubernators 1808 – 1811), ir teikts, ka tieši landrātu kolēģija kavējās ar tiesu izveidošanu, kā arī tā neuzskatīja guberņas valdi par nozīmīgu orgānu, jo bieži par saviem lēmumiem guberņas valdei tikai paziņoja.²¹⁴ Neviens netika sodīts, jo sūdzībai trūka pierādījumu, kurus nedz gubernators, nedz valde tā arī pat pēc ukaza²¹⁵ nespēja iesniegt. Pēterburgā ierēdņi faktiski veica arī zemnieku likumu kodifikāciju, bet tā netika nostiprināta likumdošanā un uz pusgadsimtu palika arhīvu plauktos.

Komisijas darbība tika daļēji pārtraukta līdz ar Napoleona uzbrukumu 1812.gadā, jo Vidzemes guberņa atradās uz robežas ar Napoleona armijas kontrolēto zemi. Valdībai zinot par zemnieku stāvokli un to uzvedību, 18.jūlijā tika pavēlēts Vidzemes gubernatoram Osipam

²¹⁰ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 96.

²¹¹ Senāta ukazs Nr.24699 "Par aizliegumu tirgot kalpus ārpus Vidzemes guberņas tiem muižniekiem, kuriem nepieder īpašums Vidzemes guberņā", 1811, Krievijas impērijas likumi 31. daļa, 777.

²¹² Krievijas impērijas likums Nr. 24699, 777.

²¹³ Senāta lēmums, "Par aizliegumu tirgot kalpus ārpus Vidzemes guberņas tos maskējot kā muižas kalpus", 1812, Nr.25171, Krievijas impērijas likumi 32. daļa, 383.

²¹⁴ "Vidzemes civilgubernatora Repjeva sūdzības lieta par Vidzemes Landrātu kolēģiju", 1810, LNA LVVA, 7424-1-7, 1.lp.

²¹⁵ Ibid, 5. - 7.lp.

Digamelam (*Joseph Du Hamel*, Vidzemes gubernators 1811 – 1827) ieviest stingrāku zemes policiju, nodrošināt zemāko instanču tiesu darbību, kā arī zemnieku nemieru apspiešanai izmantot zemessargus.²¹⁶ Šis rīkojums bija ļoti pamatots, jo 19.jūlijā ir ziņojums un lūgums, kurā minēts, ka Veru draudzē izvērās zemnieku nemieri, kuru apspiešanai pieprasīja 40 karavīrus. Tomēr kara laikā nemieru bija salīdzinoši maz, kam par iemeslu bija nesensais bads un kazaku klātbūtne.

Šeit ir būtiski saprast iemeslus, kāpēc zemnieki varētu un arī izraisīja nemierus laikā, kad Napoleona armija atrodas salīdzinoši netālu. Apskatot iepriekšējos notikumus ir labi zināms, ka zemnieki Vidzemē zināja, kas notika Franču revolūcijā. Slavenajā “Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija” tika noteikts par cilvēku brīvību un vienlīdzību. Kā min 1803.gadā fon Rihters ziņojumā Kočubejam par Kauguru nemieriem, tad brīvie cilvēki, kuri paši reiz bija kalpi, stāstīja zemniekiem par Franču revolūciju, iekļaujot idejas par brīvību, kas saprotama kā vienlīdzība starp kārtām.²¹⁷ Šīs idejas nekur nepazuda no cilvēku prātiem un līdz ar to bija ļoti pamatotas bažas, ka zemnieki varētu sacelties par savu brīvību un saukt Napoleona armiju palīgā, kas, iespējams, ietekmētu Napoleona kara mērķus. Tāpēc arī bija nepieciešams pastiprināt iekšējo aizsardzību un tiesas, kā arī nosūtīt kazakus uz apriņķiem uz kara laiku, lai nodrošinātos pret jebkādiem nemieriem.²¹⁸ No kazaku vienībām parasti zemnieki baidījās, ko pierāda praktiski jebkuri līdz šim notikušie nemieri, jo līdz ar viņu ierašanos un iesaistīšanos apspiešanā nemieri faktiski vienmēr arī noslēdzās.

Tā kā Pēterburgas komisija nodarbojās ne tikai ar vaku grāmatu pieņemšanu, bet arī ar citiem ar agrāro politiku saistītiem jautājumiem, tad vaku grāmatu pieņemšana pamatīgi ievilkās. Lai paātrinātu vaku grāmatu apstiprināšanas procesu, Aleksandrs I pavēlēja Pēterburgas komisijas mērniecības nodaļu pārvietot 1813.gadā uz Rīgu, lai tai būtu vieglāks un ātrāks darbs, un nebūtu speciāli visa informācija jāšūta no guberņas uz galvaspilsētu un *vice versa*.²¹⁹ Šajā vēstule, kura bija adresēta Iekšlietu ministram Osipam Kozodavļovam (*Осип Петрович Козодавлев*, Iekšlietu ministrs 1811 – 1819) cars raksta, ka domā arī par zemniekiem, jo piemin to, ka komitejas atrašanās Sanktpēterburgā traucē arī zemniekiem.²²⁰

²¹⁶ “Cēsu kārtības tiesneša, landrāta Mellina u.c. ziņojumi par zemnieku noskaņojumu, prasība nosūtīt kazakus, lai novērstu zemnieku sacelšanos u.c.”, 1812 – 1813, 3 – 5 – 580, Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, 16. – 19.lp.

²¹⁷ Oto fon Rihters, “Iekšlietu Ministra kungam”, no: A.Kāpostiņš, *Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā*. 53.

²¹⁸ Ziņojumi par zemnieku noskaņojumu, 1812 – 1813, LNA LVVA, 3 – 5 – 580, 16. – 19.lp.

²¹⁹ “Sarakste ar Iekšlietu ministrijas Vidzemes komisiju, Baltijas ģenerālgubernatoru u.c. par liecību piegādāšanu saistībā ar aizejošo no guberņas iedzīvotāju izmitināšanas vietām, par mērniecības komitejas darbību u.c.”, 1810 – 1813, 3 – 5 – 826, Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, 45. – 46.lp.

²²⁰ *Ibid*, 45.lp.

Noslēdzoties krievu uzbrukumam Francijā 1814.gadā un Vīnes kongresa notikšanas laikā Vidzemes zemnieki nebija mierā ar notiekošo pašā guberņā un sevišķi pēc vaku grāmatu saņemšanas. Zemnieki no dažādām muižām sūdzējās par tām vairākās iestādēs paralēli. Spilgts piemērs ir Rikteres (mūsdienās Sidgundas) muižas zemnieku sūdzības 1814.gadā par pārmērīgām klaušām.²²¹ Sūdzības tika uzskatītas par nepamatotām un zemnieki tika sodīti, bet tika arī noteikts, ka jāstāda jaunas grāmatas, kuras zemnieki nepieņēma.²²² Tas pamudināja guberņas valdi uz turieni nosūtīt Rīgas galma tiesas tiesnešus ar karaspēku, lai sodītu galvenos vainīgos un piespiestu pārējos pieņemt tiem sagatavotās vaku grāmatas. Arī daudzās citās Vidzemes guberņas muižās līdz pat 1820. -to gadu sākumam zemnieki gan sūdzējās, gan izraisīja nemierus, bet tos apspieda un zemniekus piespieda pieņemt vaku grāmatas ar paredzētajām palielinātajām klaušām.

Nākamajā jeb noslēdzošajā apakšnodaļā būs daudzreiz būtiskākas izmaiņas agrārajā likumdošanā, kas ietekmēja zemnieku dzīvi līdz pat 1937.gadam, kad pieņēma jaunu civillikumu.

3.2.Vidzemes dzimtbūšanas atcelšanas likuma izstrāde un tā pārskats

Par dzimtbūšanas atcelšanu runas valdības līmenī sākās neilgi pēc Aleksandra I kronēšanas. Tomēr viņa rakstura vājums to paildzināja, bet tā kā bija spiediens no notiekošā Eiropā, kā arī pašā solījumi citu valstu līderiem, tas kopumā imperatoru piespieda būt atvērtākam, kas ļāva attiecīgi pieņemt šādas reformas. Vispirms tas tika izdarīts nesen iegūtajā Polijas teritorijā, kur zemnieki kļuva brīvi, bet bez īpašuma un valsts apgādes, kā to beigās arī izdarīja Baltijā. Par šo likumu izcils spārnotais teiciens pieder A.Švābem - “Zeme mana, laiks tavs”, kas pēc tiesiskās būtības arī bija.

Ja lūkojās uz situāciju Baltijā, tad muižniecībā un cara valdībā valdīja dažādas domas, kur vieni bija kategoriski pret šādu iniciatīvu, bet otri par. Tie, kuri bija par, arī bija ar dažādiem uzskatiem. Tomēr dzimtbūšanas likumprojekta izstrāde aizsākās 1811.gadā Igaunijas guberņā. Viņi ieraudzīja Vidzemes muižniecības lielos izdevumus, kā arī grūtības saistībā ar kadastrālo uzmērīšanu, kas pamudināja uzsākt sarunas par tiešu dzimtbūšanas atcelšanu.²²³ Arī Vidzemes guberņas dažu gadu laikā strauji izmainījusies agrārā likumdošana viņu acīs likās pārāk sarežģīta, jo tajā bija izveidojušās vairākas regulatīvas, kuras patstāvīgi mainījās un ne pie kā laba nenoveda.²²⁴

²²¹ J. Zutis, *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 100.

²²² *Ibid*, 102.

²²³ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 296.

²²⁴ *Ibid*, 297.

Igaunijas landtāga piedāvājumam atcelt dzimtbūšanu tajā pašā gadā savu piekritību deva Aleksandrs I.²²⁵ Tomēr turpmāko likuma izstrādi bija jāpārtrauc sakarā ar Napoleona iebrukumu Krievijā līdz pat 1814.gadam. Tikai augusta mēnesī imperators deva atļauju uzsākt dzimtbūšanas atcelšanas likumprojekta izstrādi.

Attiecīgi 1815.gadā Igaunijas landtāgā tika izstrādāts likumprojekts, kura galvenā idejas ir šādas:

- atcelt dzimtbūšanu un zemnieku padarīt par brīvu cilvēku;
- apvienot zemākos iedzīvotāju slāņus vienā grupā – zemnieki;
- zemāko instanču tiesas pilnā zemnieku pārvaldībā;
- brīva pārvietošanās pagastā (vēlākajos gados tiek paplašināts uz apriņķi utt.);
- pilnīgi visa zeme pieder muižas īpašniekam, ar kuru attiecīgi jāslēdz līgums.²²⁶

Imperators šādu izstrādāto likumprojektu pieņēma un 1817.gada 8.janvārī Rēvelē (mūsd. Tallinā) tika svinīgi paziņots par dzimtbūšanas izbeigšanos. Kurzemes guberņā arī 1817.gadā tika atcelta dzimtbūšana, tomēr vēsturiskās situācijas atšķirību dēļ šajā darbā netiks apskatīti tur pieņemtie ukazi.

Vidzemes stāvoklis, salīdzinot ar abām Baltijas guberņām, bija daudz savādāks. Pastāvošā tiesiskā un sociālekonomiskā situācija sakarā ar 1804.gada Vzl. un tā papildpunktiem ievērojami apgrūtināja landtāgam izšķirties par dzimtbūšanas atcelšanu. Līdz šim ieguldītais darbs, nauda un enerģija būtu bijusi zemē nomesta.²²⁷ 1817.gadā Vecdrustu muižas īpašnieks Heinrihs fon Hāgemeistars (*Heinrich Gerhard Theodor von Hagemeister*) uzsāka landtāgā diskusiju par dzimtbūšanas atcelšanu.²²⁸

Gadu vēlāk landtāga lemšanai tika nodoti divi priekšlikumi, no kuriem pirmais bija par zemnieku brīvlaišanu, identiski kā Igaunijā un Kurzemē, bet otrs bija par 1804.g. Vzl. saglabāšanu. Pirms lēmuma pieņemšanas landtāgā uzstājās arī ģenerālgubernators marķīzs Filips Pauluči (*Filippo Paulucci*) ar runu, izklāstot cara vēlmi padarīt zemniekus par pilsoņiem, kā arī pieminot pārējo Baltijas guberņu piemēru.²²⁹ Faktiski tas bija arī debašu gals, jo tika pieņemts piedāvājums par zemnieku emancipāciju. Muižniecība ar šo likumu bija ieguvēja tikai ekonomiskā ziņā, jo tai

²²⁵ Ibid, 298.

²²⁶ Ibid, 300. – 301.

²²⁷ Arveds Švābe, *Latvijas vēsture*, 121.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 347.

tika dotas pilnas īpašumtiesības arī uz pagasta jeb zemnieku zemi un valsts tai atmaksāja mērniecības procesā iztērētos 3 milj. rubļu asignācijās.

Landtāgā kopīgi vienojās par sešiem būtiskākajiem punktiem, kam jābūt jaunajā likumā, kuri bija faktiski identiski iepr. minētajām Igaunijas landtāga priekšlikumiem ar papildus punktu par Pēterburgas komisijas slēgšanu. Ņemot vērā šos punktus, 13.jūlijā cars izdeva marķīzam Pauluči reskriptu par komisijas izveidi priekš jaunā agrārā likuma izveides.²³⁰

Komisija, kura uzsāka savu darbību oktobra sākumā, to noslēdza tā paša gada beigās. Tās darbība ir vērtējama kā ļoti produktīva un intensīva, jo, salīdzinājumā ar Vidzemi, pārejās guberņās dzimtbūšana faktiski nebija ierobežota, kā tas bija šajā gadījumā ar 1804.g. Vzl. Tas spēlēja galveno lomu gan zemnieku, gan arī muižnieku dzīvē, gan arī savstarpējās attiecībās. Grūtākie jautājumi bija par īpašumtiesībām, zemnieku labklājību un parādsaistībām.²³¹ Tomēr visus šos jautājumus atrisināja pēc pēdējā landtāga priekšlikuma un 1819.gada 26.martā imperators oficiāli izsludināja ukazu, "Vidzemes zemnieku likumi", par kuru zemnieki uzzināja tikai 1820.gada sākumā.

Līdz ar šī ukaza izsludināšanu iepr. spēkā esošais 1804.g. Vzl. ar papildpunktiem pilnīgi zaudēja savu juridisko spēku. Sekas bija fundamentālās izmaiņas jaunajā Vzl., salīdzinājumā ar iepriekšējo likumu:

- Zemnieku kļūšana par pilsoni, bet bez iespējas pamest savu pagastu un mainīt profesiju (līdz 1832.gadam);
- Zemnieku zeme kļuva par muižnieku īpašumu, kuru zemnieks drīkstēja nomāt no muižnieka;
- Pāriešana uz brīvo līgumu sistēmu, līdz ar to vaku grāmatas zaudēja savu nozīmi;
- Dzelzs inventārs un kustamais īpašums ir pievienots kā neatņemama daļa no nekustamā īpašuma, bet ja tā bija vairāk kā nepieciešams, tad pārpalikums palika pilnīgā zemnieka rīcībā.²³²

Šis likums bija pirmais apjomīgais agrārais likums, kas regulēja visu zemnieku dzīvi un bija par pamatu 1845.gadā izveidotajam Baltijas guberņu civillikumam. Tas sagrāva agrāro likumdošanu, kura bija pastāvējusi Vidzemes guberņā kopš 1710.gada un kura juridiski tika nostiprināta 1765.gadā.

²³⁰ Marķīzam Pauluči izdots reskripts Nr. 27411, "Par komitejas izveidošanu priekš jaunajiem Vidzemes zemnieku noteikumiem, sakarā ar Vidzemes muižniecības vēlmi dāvināt saviem zemniekiem brīvību", 1818, Krievijas impērijas likumi 32. daļa, 342.lpp.

²³¹ Tobin, *Polozheniya o krest'yanakh 1804 i 1819 godov*, 357. – 361.

²³² Viņas Majestātes izdots ukazs Nr. 27735, "Vidzemes zemnieku likumi", 1819, Krievijas impērijas likumi 36. daļa, 542. – 732.

Pie tādām fundamentālām izmaiņām noveda vispārējā neapmierinātība ar 1804.g. Vzl., sevišķi ar ieviestajiem papildpunktiem gan no zemnieku, gan muižnieku puses. Liela nozīme bija arī karam ar Napoleonu, kas savā ziņā radīja spiedienu Aleksandram I atcelt dzimtbūšanu, ko viņš paveica.

SECINĀJUMI

Zemnieku nemieru ietekme uz agrāro likumdošanu bija ievērojama, sevišķi, kad runa ir par 19.gadsimta pašu sākumu un it sevišķi Kauguru nemieru kontekstā. Jau 18.gadsimta 80os gados notikušie Galvas naudas nemieri, kuri apņēma ievērojamu daļu guberņas lika landtāgam aizdomāties par iespējamām izmaiņām.

Tomēr nopietna darbība no valdības un landtāga puses sākās tikai pēc Kauguru nemieriem, kas bija jau jaunā reformatora Aleksandra I valdīšanas sākuma periodā. Tie varbūt neaptvēra visu guberņu, bet vairāku tūkstošu zemnieku iesaistīšanās tajos un stingrie soda mēri lika par sevi ļoti nepalikt nepamanītiem. Sevišķi, kad konkrēti par Kauguru nemieriem caram izklāstīja savas domas arī Tērbatas Universitātes rektors fon Parrots. Aleksandrs I pēc šiem notikumiem pavēlēja uzsākt zemnieku likumu izveidi, kas noslēdzās 1804.gadā, kad tika izsludināti "Vidzemes zemnieku likumi".

Jaunie likumi ietvēra ievērojamākās izmaiņas, ierobežoja muižnieku varu pār zemniekiem, sevišķi pār kalpiem un vaļiniekiem, kurus ierobežoja pārdot. Kauguru nemieri panāca no vienas puses ļoti pozitīvas izmaiņas zemniekiem no juridiskā skatu punkta, tomēr sociālekonomiski situācija nekādi nemainījās, kas tieši parādījās daudzos nākamo nemieru cēloņos.

1804.g. Vzl. negatīvās sekas, kuras tieši izjuta zemnieki, bija zemes mērniecība un jaunu vaku grāmatu izstrāde. Sekas tam nebija ilgi jāgaida, jo jau pusgadu pēc 1804.gada Vzl. izsludināšanas, Raunas un Dzērbenes draudzēs izvērās zemnieku nemieri saistībā ar mērniecības darbību. Tajā pašā laikā arī apriņķu revīzijas komisijas saskārās ar problēmām, kuras atrisināja tikai ar draudu palīdzību. Iemesls tam bija muižniecības neapmierinātība ar jaunajiem likumiem, kas bija sekas zemnieku aktīvi izrādītajai neapmierinātībai ar notiekošo.

Būtiskākie nemieri saistībā ar neapmierinātību par jaunajām vaku grāmatām risinājās 1805.gada vasarā un rudenī Tērbatas apriņķī, kuri kulmināciju sasniedza oktobra mēnesī. Šie nemieri deva muižniecībai ar cara valdību noprast, ka neapmierināti bija ne tikai muižnieki, bet arī zemnieki. Tomēr ir vērts pieminēt, ka tieši latviešu daļā jeb Rīgas un Cēsu apriņķos muižniecība bija neapmierināta vispār par muižu kadastrēšanu, bet igauņu daļā tāda nebija novērojama. Liela ietekme bija arī zemnieku nemieriem Igaunijas guberņā, kur vairāk kalpi protestēja pret pārāk lielām klaušām, kas pamudināja veikt izmaiņas arī jautājumā par kalpiem, jo to stāvoklis pēc 1804.g. Vzl. būtiski nemainījās, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadsimtu.

Nedaudz vairāk kā divus gadus pēc Tērbatas zemnieku nemieriem uzsākās likumprojektu sagatavošana par izmaiņām 1804.g. Vzl. To izstrādē bija manāmas bailes gan muižniecībā, gan arī

valdībā par zemnieku nemieriem, kuri kara apstākļos nebija vajadzīgi. Bailes par zemnieku sacelšanos valdīja gandrīz patstāvīgi jau kopš 18.gadsimta beigām, ko var bieži pamanīt savstarpējās sarakstēs starp ierēdņiem sevišķi pēc 1804.g. Vzl. izsludināšanas.

1809.g. papildpunkti no vienas puses nodrošināja lielākas tiesības tieši kalpiem, bet no otras nekādi neuzlaboja situāciju saistībā ar vaku grāmatu izstrādi. To izstrādes noteikumi tika atvieglināti, kā arī izveidotā Mērniecības revīzijas komisija kļuva neatkarīgāka no galvaspilsētas un tā sastāvēja tikai no vācu ierēdņiem, kas ļāva veidot tādas vaku grāmatas, no kurām ieguvēji būtu muižnieki. Tas salīdzinājumā ar iepriekš pastāvošajām apriņķu komisijām, kurās bija arī krievu ierēdņi, kuru noskaņojums pret vācbaltiešu muižniecību bija salīdzinoši negatīvs, bija liels ieguvums.

Napoleona armijas tuvošanās lika pastiprināt armijas, sevišķi kazaku vienību klātesamību Vidzemē nedaudz lika zemniekiem nedaudz nomierināties. Beidzoties karam Francijā, zemnieku nemieri atkal izvērsās, kuru būtība bija neapmierinātība ar jaunajām vaku grāmatām.

Vienlaikus landtāgā sāka apspriest arī ideju par zemnieku emancipāciju, kura šoreiz tika padota no cara, īsti neieskatoties situācijā Vidzemes guberņā. Emancipācija Igaunijā un Kurzemē notika ātrāk nekā Vidzemē, jo tur nebija notikušas lielas likumu izmaiņas un arī zemnieku ietekme tur bija vērojama mazāka, nekā Vidzemē. Tāpēc arī Vidzemes landtāgā bija lieli strīdi par zemnieku brīvīšanu, jo 1804.g. Vzl. ar papildpunktiem bija kļuvis par galveno agrāro likumu. Nozīme bija arī bailēm no jauniem plaša mēroga zemnieku nemieriem saistībā ar pilnīgi jauna likuma ieviešanu.

Strīdu izbeidza marķīzs Pauluči, kurš norādīja uz cara personīgo vēlmi par zemnieku emancipāciju un, neaizdomājoties par guberņas pastāvošo situāciju netieši piespieda landtāgu lemt par pilnīgi jauna likuma izstrādi. 1819.gada Vidzemes zemnieku brīvīšanas likums no vienas puses panāca zemnieku vēlmi kļūt brīviem, par ko tie arī no vienas puses cīnījās, bet no otras tiem tika atņemtas jebkādas īpašumtiesības uz savu kopto īpašumu.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

Nepublicētie avoti:

- Vidzemes gubernatora kancelejas fonds, 3, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga
- Vidzemes guberņas valdes fonds, 4, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga
- Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes Ģenerālgubernatora kancelejas fonds, 1, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga
- Vidzemes bruņniecības arhīva fonds, 214, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga
- Vidzemes lietu izskatīšanas komiteja Pēterburgā fonds, 7424, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga

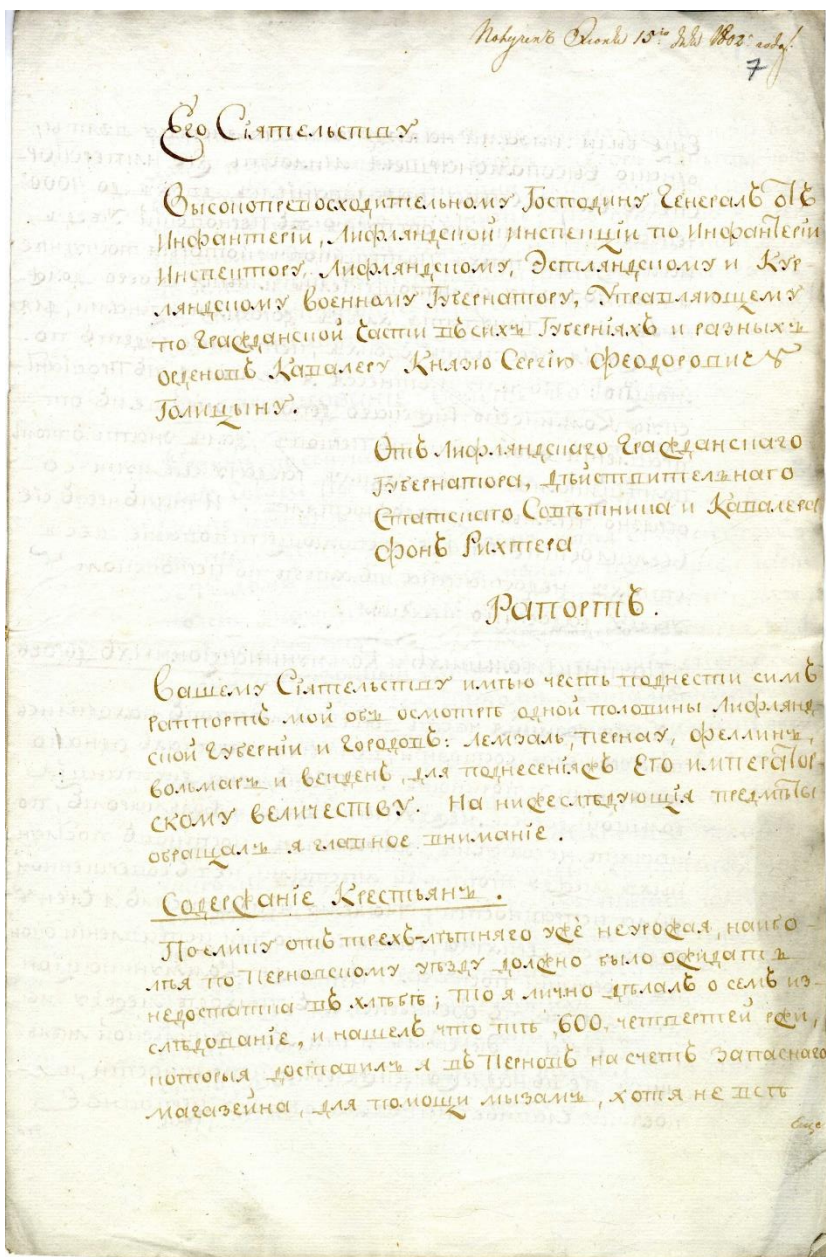
Publicētie avoti:

- Adolfs Kāpostiņš, *Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā 1802. g.*, (Valsts arhīva izdevums, 1924)
- Krievijas impērijas likumu krājums, https://nlr.ru/e-res/law_r/descript.html (skatīts 20.05.2025)

Literatūra

- Bartenev P. (red.), *Osmnadcatyj vek IV.* (Moskva, 1869)
- Bērziņš, P. “Zemnieku nemieri Kauguros 1802.g.” no Latvijas Vēstures Institūts (red.kol.) *Latvijas vēstures institūta žurnāls 4.* LVI Izdevums, 1937.
- von Browne, Georg, “Publication”, no *Topographische Nachrichten von Lief- und Estland*, red. August Wilhelm Hupel (Riga, 1777.)
- von Bunge, Friedrich Georg, *Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen*, Verlag von F.J. Koppelson, 1849.
- Dunsdorfs, Edgars, *Latvijas vēsture 1710-1800.* AB DUVBO TRYCKERI, 1973.
- Gavriļins Aleksandrs. *Vēstures avotu pētniecība.* LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
- Kahk, Juhan. *Bauer und Baron im Baltikum.* Tallinna Raamatutrukikoda, 1999.

- Kahk, Juhan. *Ostzeiskij put' perekhoda ot feodalizma k kapitalizmu: krest'jane i pomeshchiki Ėstljandii i Lifljandii v XVIII - pervoj polovine XIX veka*. Eesti Raamat, 1988.
- Kalniņš, Voldemārs. *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*. Izdevniecība “Zvaigzne”, 1972.
- Kalniņš, Voldemārs. *Romiešu civiltiesību pamati*. Apgāds Zvaigzne ABC, 2010.
- Lazdiņš, Jānis. *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)*. SIA Biznesa augstskola Turība, 2000.
- Velikiy knyaz' Nikolay Mikhaylovich. *Imperator Aleksandr I, opyt istoricheskogo issledovaniya, Vtoroye izdaniye*. Ekspeditsiya zagotovleniya gosudarstvennykh bumag, 1914.
- Samarin, Yurii. *Okrainy Rossii, Tom 10*. Tipografiya A.I.Mamontova, 1896.
- Straube, Gvido. *Latvijas brāļu draudzes diārijs*. SIA “N.I.M.S.”, 2000.
- Švābe, Arveds. “I daļa. Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā.” no: *Latvijas agrārā reforma*, red. Arturs Alberings. Zemkopības ministrijas izdevums, 1930.
- Švābe, Arveds. *Latvijas tiesību vēsture. III daļa*. Latvijas Universitātes studentu padomes grāmatnīcas izdevums, 1933.
- Švābe, Arveds. *Latvijas vēsture 1800 – 1914*. Daugava, 1962.
- Tobin, Aleksandr. *Lifljandskoe Agrarnoe zakonodatel'stvo v 19 stoletij*. Riga: pečatano u kommissionera-izdavatelja. V.F. Gekkerā, 1900.
- Troinitsky, Nikolay Alexandrovich. (red.) *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii, 1897, XXI Liflyandskaya guberniya*, Izdano TSēntral'nym Statisticheskim Komitetom Ministerstva Vnutrennikh Del, 1897 - 1905.
- Zutis, Jānis. *Latvija klaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802.gadā*. Latvijas Valsts izdevniecība, 1953.
- Zutis, Jānis. *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804 – 1819)*. Latvijas Valsts izdevniecība, 1954.

1.att. Fragments no Vidzemes gubernatora fon Rihtera ziņojuma ģenerālgubernatoram Kočubejam par situāciju Vidzemes guberņā 1802.g. jūnijā (pēc: Fon Rihters, “Ziņojums Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas (turpmāk Baltijas) ģenerālgubernatoram kņazam Sergejam Fjodorovičam Goļicinam”, 1802, 1–12–43, Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes ģenerālgubernatora kancelejas fonds, LNA LVVA, 7.lp.

4

Спасаеи представленные Гос- Разрешение комитета высочайше
подписаные Гандратомъ и Сивер- утвержденнаго для раздѣленія
сего Гесендигу Министру въ Свѣ- Лифляндскихъ дѣлъ.

твенныхъ елика и индигуахъ на
дѣлахъ, и индигуахъ произведенныхъ
при производствѣ ревизіи и оми-
салии.

1^о Позволяетъ ли полиціи § 22 и 28 инструкціи и § 27 и
тѣхъ тѣхъ мѣръ на почвахъ ме- 28 по волеи и поустѣяномъ се-
жеваніи уже производимомъ, по- ко судьямъ о томъ, какъ поступитъ
завѣстѣ елика мѣръ не можетъ вѣн- комиссаръ на мѣстѣ и индигуахъ
полна, и въ свидѣніи того, до- твеннаго мѣръ поустѣяномъ, суд-
пускаетъ ли ихъ и дасть тако- твеннаго для обрѣтъ елика раздѣ-
выхъ подписокъ, и отъ нихъ не ос- ныхъ о мѣрѣ и раздѣленія при-
нованія § 28 инструкціи, де- виза. Волю совѣю разрешаетъ
рится ревизионными комиссіа- это мѣжеваніи поустѣяномъ и
ли со полиціи мѣръ для поустѣ- мѣжеваніи мѣръ, съ оудженіи
денія ихъ не мѣжеваніи. § 27
индигуахъ.

2^о въ тѣхъ Селекціяхъ елика § 19 инструкціи предписывается
уставленъ надуритъ, что елика полиціа мѣръ угодна вѣрится въ
тѣхъ положена въ полиціи полиціи Свѣдѣнныя надѣдой елика
настольно елика мѣръ въ полиціи мѣръ въ полиціи мѣръ въ полиціи мѣръ
фискаліи елика мѣръ должны ли полиціи на или арендаторъ
комиссіи по судьямъ о томъ, какъ поступитъ предписанной. Отъ какъ елика
мѣръ и осудитъ елика мѣръ предписанной. Отъ какъ елика
елика на полиціи двѣдѣнныя мѣръ предписанной. Отъ какъ елика
но елика мѣръ должны ли полиціи на или арендаторъ
земли. — § 19 индигуахъ.

и тѣхъ елика мѣръ должны ли полиціи на или арендаторъ
земли. — § 19 индигуахъ.

4.att. Fragments no: Fon Zīverss, "Priekšlikums Vidzemes guberņas valdeī", 1804, LNA_LVVA, 4 – 14 – 475, 4.lp.

Получено 19. 12. 1805. 63

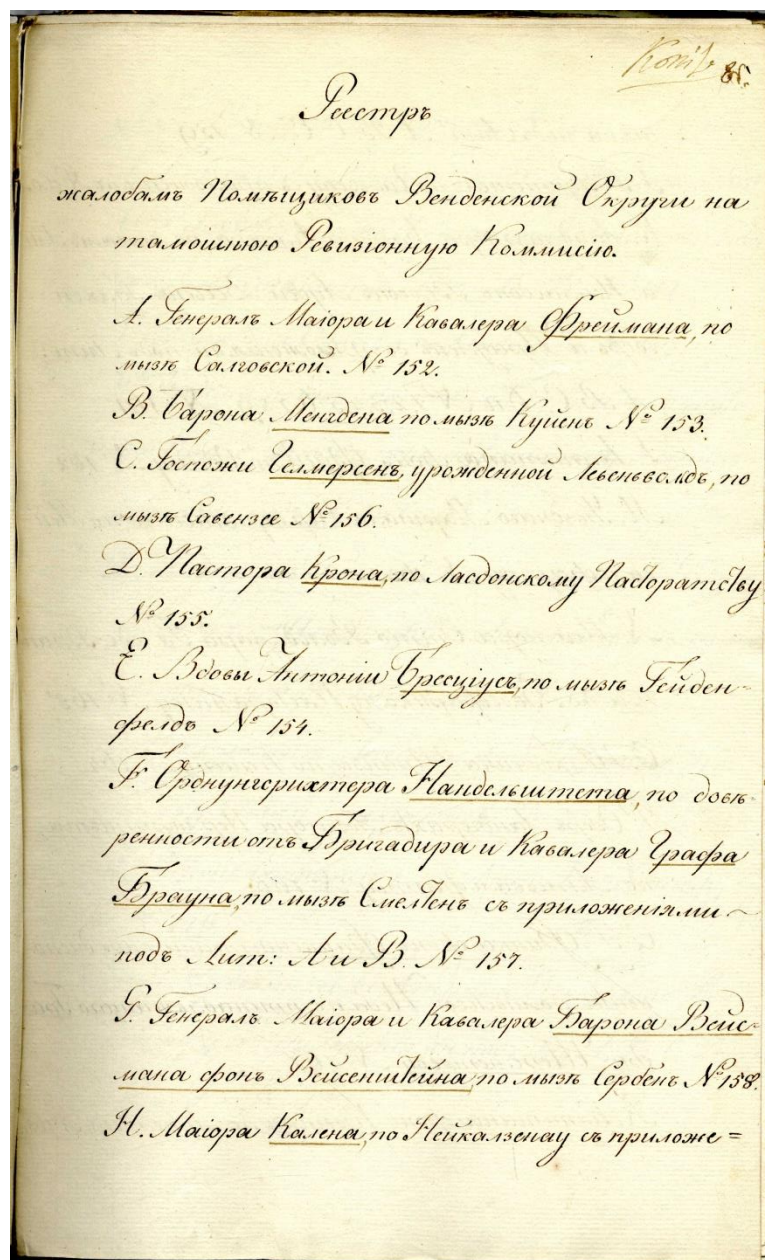
М. С. Д. Господину Директору в
 2^е Экспедиц. оному Восточному Сибирскому Траз-
 сибскому казначейству олеонаму Туберкатору Христофору Ага-
 цевскому Крестовому в Москву Рихтеру.

Дерптеном. На представление Вашего Преосвящен-
 ства. 16го октября 1805го № 4819.

Правительства от 3го сего месяца о возму-
 шении, означенном между Крестовыми
 при разгарах повстанцев в
 Дерптеном уезде, к сему имеют сообщит
 Вам к исполнению надлежит:

1) Как уже послана Вами туда воин-
 ная команда под начальством состоящая,
 и как на первой амуниции отряда сего по
 видимому может быть достаточно
 для укрощения возмущенных: то Вы,
 Милостивый Государь мой, поста-
 вите только взвешав надлежит, а
 в Соинском Наказном отношении,
 дабы предписано было ей действовать

5.att. Fragments no Kočubeja atbildes vēstules fon Rihteram (pēc: "Kazaki zemnieku nemieru apspiešanā", 1805, LNA LVVA, 3 – 5 – 577, 63.lp.)

6.att. Fragments no sūdzētāju saraksts, kuri bija sūdzējušies par Cēsu revīzijas komisijas darbību (pēc: "Projekts attiecībā uz Vidzemes gubernatoru sakarā ar muižnieku sūdzībām par Cēsu revīzijas komisiju", 1808, LNA LVVA, 7424 – 1 – 1, 85.lp.)

Bakalaura darbs „Zemnieku nemieru ietekme uz agrārajiem likumiem Vidzemes guberņā (1800-1819)” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst **ar elektronisko parakstu parakstītam darbam.**

Autors: Lauris Ģirts Lācis /

/ 26.05.2025.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors Dr. hist. Gvido Straube /

/ 26.05.2025

Recenzents: Lekt. Edvards Seliška

Darbs iesniegts Humanitāro zinātņu fakultāte:

Studiju metodiķe _____ Sigita Šnē

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre _____ lekt. E.Guščika